

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GEREKLİLİK KİPLİĞİ

Osman Ali ÇETİN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN

Yozgat 2011

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GEREKLİLİK KİPLİĞİ

Hazırlayan

Osman Ali ÇETİN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN

Yozgat 2011

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı 801050018 numaralı öğrencisi Osman Ali ÇETİN'in hazırladığı "Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği" İsimli YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili savunma sınavı, Lisans üstü Eğitim-Öğretim Sınav Yönetmeliği uyarınca 27.12.2011 tarihinde saat 13:00'de yapılmış tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat KACIROĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun 03.../02.../2012 tarih ve 01... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

03/02/2012
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Hikmet ULUSAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	vi
0. GİRİŞ	1
0.1. Türkiye Türkçesinde Gereklilik Konusunun İşlenişi	1
0.2. Temel Kavramlar	11
0.3. Veri Toplama.....	14
0.4. Sınırlamalar	14
0.5. Kip ve Kiplik.....	14
1. GEREKLİLİK	21
1.1. Gerekliliğin Semantiği	21
1.2. Gereklilik Semantiğinin Dil Kategorileriyle İlişkisi	21
1.2.1. Gereklilik - Kiplik İlişkisi.....	21
1.2.2. Gereklilik - Görünüş İlişkisi.....	21
1.2.3. Gereklilik - Zaman İlişkisi	22
1.2.4. Gereklilik - Soru İlişkisi.....	24
1.2.5. Gereklilik - Olumsuzluk İlişkisi.....	25
1.2.6. Gereklilik - Çatı İlişkisi.....	25
1.2.7. Gereklilik - Kişi İlişkisi.....	26
2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GEREKLİLİK İŞARETLEYİCİLERİ.....	27
2.1. Morfolojik Gereklilik İşaretleyicileri	27
2.1.1. -mAlI.....	27
2.1.2. -(y) AcAk	28

2.1.3. -(X) yor	29
2.1.4. -(X/A) r	29
2.1.5. -(y) A.....	30
2.1.6. -sA.....	30
2.2. Sözlüksel Gereklilik İşaretleyicileri	30
2.2.1. Kiplik Yüklemler	31
2.2.1.1. Farz.....	31
2.2.1.1.1. Farz kıl-	31
2.2.1.1.2. Farz ol-	32
2.2.1.2. Gerek-.....	32
2.2.1.3. Gerek	33
2.2.1.3.1. Gerek duy-.....	33
2.2.1.3.2. Gerek gör-	34
2.2.1.3.3. Gerek kal-.....	34
2.2.1.3.4. Gerekli + ek fiil	34
2.2.1.3.5. Gerek ol-.....	35
2.2.1.3.6. Gerek var	35
2.2.1.4. İcap et-.....	36
2.2.1.5. Lâzım.....	36
2.2.1.5.1. Lâzım gel-	37
2.2.1.5.2. Lâzım ol-	37
2.2.1.6. Lüzum	38
2.2.1.6.1. Lüzum gör-.....	38
2.2.1.6.2. Lüzum kal-	38
2.2.1.6.3. Lüzumlu + ek fiil.....	38
2.2.1.6.4. Lüzum ol-	39

2.2.1.7. Mecbur	39
2.2.1.7.1. Mecbur et-	39
2.2.1.7.2. Mecbur hisset-	40
2.2.1.7.3. Mecbur kal-	40
2.2.1.7.4. Mecbur kıl-	40
2.2.1.7.5. Mecbur ol-	41
2.2.1.7.6. Mecburiyeti var	41
2.2.1.8. Şart	41
2.2.1.8.1. Şart koş-	42
2.2.1.8.2. Şart ol-	42
2.2.1.9. Zorunlu	42
2.2.1.9.1. Zorunlu kıl-	43
2.2.2. Kiplik Zarflar ve Kiplik Sözcükler	43
2.3. Morfolojik Leksikoloji Bağlantılı Gereklilik İşaretleyicileri	44
2.3.1. –mA gerek-	44
2.3.2. –mAk gerek-	45
2.3.3. –mA gerek	45
2.3.4. –mAk gerek	46
2.3.5. -sA gerek	46
2.3.6. –mA icap et-	47
2.3.7. –mAk icap et-	47
2.3.8. –mA lâzım	48
2.3.9. –mAk lâzım	48
2.3.10. –mA-y-A mecbur bırak-	49
2.3.11. –mAk mecburiyetinde+ ek fiil	49
2.3.12. –mAk mecburiyetinde kal-	49

2.3.13. –mAk mecburiyeti var.....	50
2.3.14. –mA şart.....	50
2.3.15. –mAk şart.....	51
2.3.16. –mAk zorunda + ek fiil.....	51
2.3.17. –mAk zorunda bırak-.....	52
2.3.18. –mAk zorunda hisset-.....	52
2.3.19. –mAk zorunda kal-.....	53
2.3.20. –mA zorunlu + ek fiil.....	53
2.3.21. –mAk zorunlu + ek fiil.....	53
2.3.22. –mA zorunlu ol-.....	54
3. –mAI MORFOLOJİK GEREKLİLİK İŞARETLEYİCİSİNİN GEREKLİLİK DIŞI ANLAM KATEGORİLERİ.....	55
3.1. İstek.....	55
3.2. Emir.....	56
3.3. Tavsiye.....	56
3.4. Tahmin, İhtimal.....	57
3.5. Çıkarım.....	58
3.6. Yüksek Gereklilik (Zorunluluk).....	58
3.7. Sitem.....	59
3.8. Kararsızlık, Tereddüt.....	59
3.9. Uyarı.....	60
3.10. Alay, Küçümseme, Beğenmeme.....	60
3.11. Pişmanlık-Üzüntü.....	61
3.12. Gerçekleşmiş Gereklilik.....	61
3.13. Gerçekleşmemiş Gereklilik.....	62
3.14. Telkin.....	63

3.15. Çaresizlik.....	63
KAYNAKÇA.....	68
ÖZGEÇMİŞ.....	81

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği
Osman Ali ÇETİN
Bozok Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
2011: 81 Sayfa

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde gereklilik kipliği konusu incelenmiştir. Türkiye Türkçesindeki gereklilik işaretleyicilerinin neler olduğu, bu işaretleyicilerin zaman, görünüş gibi dil kategorileriyle ilişkisi, ifade ettikleri farklı kiplik anlamlar, bu anlamları hangi bağlamlarda ne tür ilişkilerle ifade ettikleri, kullanım sıklıkları ele alınmış, yerli ve yabancı kaynaklarda konunun işleniş biçimi betimlenmiştir.

Çalışmada; gereklilik işaretleyicileri *morfolojik, sözlüksel*, morfolojik ve sözlüksel öğelerin birleşmesiyle oluşan *morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicileri* olmak üzere üçe ayrılmıştır. Asıl morfolojik gereklilik işaretleyicisi – *mAll* olmakla birlikte çeşitli bağlamlarda –(y)AcAk, -(X)yör, -(X/A)r, – (y)A, –sA biçimbirimlerinin de gereklilik kodladığı görülmüştür. Sözlüksel gereklilik işaretleyicileri *farz, farz kıl-, farz ol-, gerek-, gerek, gerek duy-, gerek gör-, gerek kal-, gerekli + ek fiil, gerek ol-, gerek var, icap et-, lâzım, lâzım gel-, lâzım ol-, lüzum, lüzum gör-, lüzum kal-, lüzumlu + ek fiil, lüzum ol- , mecbur, mecbur et-, mecbur hisset-, mecbur kal-, mecbur kıl-, mecbur ol-, mecburiyeti var, şart, şart koş-, şart ol-, zorunlu, zorunlu kıl-* sözcüklerinden oluşmaktadır. Morfolojik ve sözlüksel öğelerin birleşmesiyle oluşan gereklilik işaretleyicileri *-mA gerek-, -mAk gerek-, -mAk gerek, -mA gerek, -sA gerek, -mA icap et-, -mAk icap et-, -mA lâzım, -mAk lâzım, -mA mecbur bırak-, -mAk mecburiyetinde + ek fiil, -mAk mecburiyetinde kal-, -mAk mecburiyeti var, -mA şart, -mAk şart, -mAk zorunda + ek fiil, -mak zorunda bırak-, -mAk zorunda hisset-, -mAk zorunda kal-, -mA zorunlu + ek fiil, -mAk zorunlu + ek fiil, -mA zorunlu ol-* yapılarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gereklilik, kip ve kiplik, işaretleyici, Türkiye Türkçesi.

ABSTRACT

Master Thesis

Necessity Modality In Turkish

Osman Ali ÇETİN

Bozok University

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

2011: 81 Pages

In this study the subject of necessity modality in Turkish is investigated. Turkish necessity markers, these markers' relationship between the categories of language, such as aspect and tense, their different necessity meanings that they express, how and in which contexts these necessity modalities express these meanings and frequency of using are examined. Also the investigating format of the issue in national and international literature are depicted.

In the study, the necessity markers are divided into three categories as morphological, lexical and necessity markers that connected with morphology and lexicology. It seems that the main morphological necessity marker is *-mAlI* and morfems such as *-(y)AcAk*, *-(X)yor*, *-(X/A)r*, *-(y)A*, *-sA* also express necessity. Lexical necessity markers consist of the following words; *farz*, *farz kıl-*, *farz ol-*, *gerek-*, *gerek*, *gerek duy-*, *gerek gör-*, *gerek kal-*, *gerekli + ek fiil*, *gerek ol-*, *gerek var*, *icap et-*, *lâzım*, *lâzım gel-*, *lâzım ol-*, *lüzum*, *lüzum gör-*, *lüzum kal-*, *lüzumlu + ek fiil*, *lüzum ol-*, *mecbur*, *mecbur et-*, *mecbur hisset-*, *mecbur kal-*, *mecbur kıl-*, *mecbur ol-*, *mecburiyeti var*, *şart*, *şart koş-*, *şart ol-*, *zorunlu*, *zorunlu kıl-*. Necessity markers that consist morphological and lexical structures are *-mA gerek-*, *-mAk gerek-*, *-mAk gerek*, *-mA gerek*, *-sA gerek*, *-mA icap et-*, *-mAk icap et-*, *-mA lâzım*, *-mAk lâzım*, *-mA mecbur bırak-*, *-mAk mecburiyetinde + ek fiil*, *-mAk mecburiyetinde kal-*, *-mAk mecburiyeti var*, *-mA şart*, *-mAk şart*, *-mAk zorunda + ek fiil*, *-mAk zorunda bırak-*, *mAk zorunda hisset-*, *mAk zorunda kal-*, *-mA zorunlu + ek fiil*, *-mAk zorunlu + ek fiil*, *-mA zorunlu ol-*.

Keywords: Necessity, markers, mood and modality, Turkish.

ÖN SÖZ

Türkiye Türkçesinde gereklilik konusu daha çok kip olarak ele alınmaktadır. Gerekliliğin ifade biçimi olarak büyük çoğunlukla sadece *-mAll* gösterilmekte, *-mAll*'nin ifade ettiği başka kiplik anlamlara, bu anlamları hangi bağlamlarda, ne tür ilişkilerle ifade ettiğine, öteki gereklilik işaretleyicilerine, bu işaretleyicilerin gereklilik dışında ifade ettiği kiplik anlamların neler olduğuna, bu anlamları hangi durumlarda ifade ettiğine pek değinilmemektedir. Bu çalışmada konu bu pek fazla değinilmeyen yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca gereklilik işaretleyicilerinin zaman, görünüş, olumsuzluk gibi çeşitli dil kategorileriyle ilişkisi incelenmiş, konunun yerli ve yabancı kaynaklarda işleniş şekli de betimlenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde gereklilik, kip ve kiplik konularının yerli ve yabancı kaynaklarda ele alınmış biçimi verilmektedir. Çalışmanın birinci kısmında gereklilik anlam alanı, gerekliliğin zaman, görünüş, olumsuzluk gibi diğer dil kategorileriyle ilişkisi, ikinci kısmında Türkiye Türkçesinde gereklilik işaretleyicileri, üçüncü kısmında *-mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin gereklilik dışı anlam kategorileri, bu anlamları hangi durumlarda ne tür ilişkilerle ifade ettiği incelenmiştir.

Sonuç bölümünde gereklilik işaretleyicilerinin taranan metinlerdeki kullanım sıklığına, bu sıklığın sebeplerine, aynı bağlamda, benzer anlamı kodlayan farklı işaretleyicilerin kullanılma nedenlerine yer verilmiştir.

Öncelikle böyle bir konunun tercih edilmesinde öncülük eden, çalışmanın hazırlanması esnasında engin bilgilerini esirgemeyen değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN'e ve Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN'a; ayrıca üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma minnet ve şükran duygularımı sunuyorum. Çeşitli kaynaklara ulaşmamı sağlayan kıymetli arkadaşlarım Durgun DURAN'a ve İlker BÜYÜK'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Osman Ali ÇETİN

Yozgat-2011

KISALTMALAR

bk.:	Bakınız
A:	a, e
D:	d, t
I:	ı, i
U:	u, ü
X:	ı, i, u, ü
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve diğerleri
TDAY:	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten

0. GİRİŞ

0.1. Türkiye Türkçesinde Gereklilik Konusunun İşlenişi

Türkiye Türkçesi ile ilgili gramer kitaplarında ve konuya dair makalelerde gereklilik konusu daha çok kip olarak ele alınmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise konunun kiplik boyutuyla da ele alındığı görülmektedir. Gereklilik konusunu kip olarak ele alan çalışmalarda; gerekliliğin ne anlam ifade ettiği, hangi tür şahıs ekiyle kullanıldığı, bu kipi işaretleyen ekin kökeninin ne olduğu, birleşik çekimi gibi yönlerinden bahsedilir. Konuyu kiplik yönüyle ele kaynaklarda ise gerekliliğin kip dışındaki işaretleyicileri ve bu işaretleyiciler arasındaki farklar ele alınır. Çalışmalarda ağırlıklı olarak gereklilik terimi kullanılsa da kullanılan başka terimler¹ de bulunmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında gereklilik konusunu ele alan çalışmaların² konuyu ele alış biçimlerinden bahsedilecektir.

Jean Deny'nin *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* adlı eserinde, gereklilik konusu temeler³, basit siygalar, basit siygaların birinci takımı, mürekkep siygalar, karmaşık ve yerinelik fiilleri başlıkları altında ele alınmıştır. Temeler bölümünde; süremli, muzari, gayri muayyen mazi, niyetli-istikbal, gerekirlik, iltizamî, muayyen mazi ve şart temelerinin lâhikalarına yer verilmiştir. Bu bölümde, gerekirlik temesi lâhikası –malı, -meli biçiminde gösterilmiş; bu temenin lâhikasının yapılması gereken, yapılması zorunlu olan bir fiili, bazen de muhtemel olan bir fiili bildirdiği söylenmiş, “sev-meli, uyu-malı, ol-malı” örnekleri verilmiştir. Basit siygalar

¹ Bu terimler gereklik (bk. Ergin 2000, Gencan 2001, Ediskun 2005); gerekirlik (bk. Deny 1941); gerekmelik (bk. Emre 1943).

² Türkiye Türkçesinde gereklilik konusunu birbirine benzer biçimde ele alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Burada mümkün olduğunca birbirinden farklılık gösteren çalışmaların gereklilik konusunu nasıl ele aldığı, baskı tarihi esaslı kronolojik sıralamayla verilmeye çalışılmıştır.

³ Deny, teme sözcüğünü şöyle açıklar: Frenkçe thème karşılığı olarak verdiğimiz teme kelimesi, Çağataycada “temel” gibi “payanda, destek” demektir. Burada da siygaların zaman ve manalarını birbirinden ayırmaya yarayan ve siygaların esasını teşkil eden siyga alametleri yerinde kullanılmıştır (1941: 336). Teme; teme = fiil tabanı + teme alameti (ki bu bazen zaman mefhumunu, bazen tarz mefhumunu bildirir) şeklinde formüleştirebilir (1941: 365).

bölümünde basit siygaların temeye şahıslık sonuçlar katılarak yapıldığı belirtilmiş, basit siygalar; a. basit siygaların birinci takımı, b. basit siygaların ikinci takımı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Basit siygaların birinci takımı kısmında süremli, muzari, gayri muayyen mazi, niyetli istikbal ve gerekirlilik temelerinin basit siygalarına yer verilmiştir. Bu kısımda yer alan gerekirlilik temesinin basit siygasıyla ilgili şu görüşler bulunmaktadır. Şimdiki gerekirlilik zorlanış, ihtimali oluş, belkileniş bildirir. Zorlanış için “*Hangisini almalıyım ve yarın gelmelisin.*” cümleleri; ihtimali oluş, belkileniş içinse “*Hasta olmalı*” ve soru cevap biçiminde “*Mehmet yazdı mı yazmadı mı?, Pek de bilmiyorum ama yazmalı.*” cümleleri örnek olarak verilir. Ayrıca bu bölümde gereklilikle ilgili olarak vücutî; bütün fiillerin müfret gaibinde şahıssız bir mana bildirmek gibi bir hususilik gösterir ki bu, diğer temelerin ancak bazı fiillerinde (nitekim olmakta) görülen bir şey olduğu da söylendikten sonra bu durum, “*sevmeli: (onun) sevmesi lâzım, sevmek lâzım; uyumalı: (onun) uyuması lâzım, bir de (bana kalırsa) uyumak lâzım.*” cümleleriyle örneklendirilir. Basit siygaların ikinci takımı kısmında ise muayyen mazi ve şartın basit siygasına yer verilir. Mürekkep siygalarda mürekkep siygaların ait olduğu temeye yardımcı fiil olarak kullanılan cevher fiilinin üç siygası ilave edilerek yapıldığı belirtilir. Bu üç siyga ise imparatif manalı “-idim”, şimdilik (hal) manalı “-isem”, şüphelilik (hal-mazi) manalı “-imişim” şeklinde gösterilir. Sekiz temeye ayrılarak verilen mürekkep siygalardan beşinci temeyi gerekirlilik temesinin mürekkep siygaları oluşturur. Bu kısımda gerekirlilik temesinin mürekkep siygaları a. gerekirlilik temesinin mürekkep mazi siygası, b. aynı temenin farzlık (şart) mürekkep siygası, c. aynı temenin rivayet mürekkep siygası olmak üzere üçe ayrılır. Gerekirlilik temesinin mürekkep mazi siygası kısmında “*sevmeli idim, sevmeli (y) idim, sevmek gereğinde zorunda idim*” gibi örnek cümleler verilir. Aynı temenin farzlık (şart) mürekkep siygası kısmında “*sevmeli isem, sevmeli (y)sem*”; aynı temenin rivayet mürekkep siygası kısmında ise “*sevmeli imişim, sevmeli (y) imişim*” gibi örnek cümleler verilir (Deny 1941: 365-406). Karmaşık ve yerindelik fiilleri bölümünde ise, ol- yardımcılarıyla yapılan karmaşık fiiller kısmında vücutî temesiyle oluşturulan karmaşık bir siygadandan bahsedilir. “*Yazmalı olmak, ağlamalı olmak*” örnekleri verildikten sonra bu siyganın kendinde niyet temesi olan karmaşık siyga (niyetli manzara) ile ayı manada olduğu söylenir (Deny 1941: 468).

Jaklin Kornfilt'in *Turkish* adlı eserinde gereklilik konusu morfoloji bölümünde; bir şeyi yapma zorunluluğu (debitive obligation to do something); iç (ahlaki) ve dış (fiziki) zorunluluk farkı (distinction between moral and pyhsical obligation) ve zorunluluğun derece farkları (differernt degress of obligation) bölümlerinde ele alınır. Bir şeyi yapma zorunluluğu kısmında *-mAll* gereklilik kipi işaretleyicisinin kendi zamanının geniş zaman olduğundan sonrasında doğrudan belirli ve belirsiz geçmiş zaman işaretleyicileri gelebildiğinden, gelecek ve şimdiki zaman işaretleyicilerinin ise gelemediğinden bahsedilir. Ayrıca burada gerekliliğin şahıssız olarak da ifade edildiği belirtildikten sonra "*kitap okumalı*" cümlesi örnek olarak verilir. İç (ahlaki) ve dış (fiziki) zorunluluk farkı kısmında iç ve dış zorunluluk arasından morfolojik bir farkın bulunmadığı söylenir. Yine zorunluluğun derece farkları kısmında da zorunluluğun derecelerini ayıran morfolojik bir farkın bulunmadığından bahsedilir (Kornfilt 1997: 373-374).

Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde gereklilik konusuna şekil ve zaman ekleri bölümünün şekil ekleri, fiillerin birleşik çekimleri ve katmerli birleşik çekimi kısımlarında yer verilir. Şekil ekleri kısmında; gereklilik ekinin şekil ifade ettiği, tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterdiği belirtilir. Ayrıca gereklilik ekinin Türkçede sonradan ortaya çıktığına, *-ma*, *-me* fiilden isim yapma eki ile *-lı*, *-li* sıfat ekinin birleşmesinden oluşan bir sıfat-fiil (partisip)⁴ olduğu ifade edilir. Gereklilik çekiminde zamir kökenli şahıs eklerinin kullanıldığı, gereklilik ekinin olumlu fiillerde vurguyu kendi üzerine çektiği de söylenir (Ergin 2000: 312-313). Fiillerin birleşik çekimleri bölümünde; bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulduğu belirtilir. Birleşik çekim kiplerinin ise hikâye, rivayet ve şart olduğu söylendikten sonra bildirme ve haber kiplerinin birleşik çekimleri örneklendirilir. Gereklilik şeklinin hikâyesi kısmında "*bugün yapmalı-y-dı-n*, *yapmalı-y-dı*, *gitmeli-y-di-k*" gibi örnekler; gereklilik şeklinin rivayeti kısmında "*bugün yazmalı-y-mış-ım*, *yazmalı-y-mış-sın*, *yazmalı-y-mış*" gibi örnekler verilir. Gereklilik şeklinin şartı

⁴ Ergin'in çalışmasında ve diğer birçok çalışmada (Kornfilt 1997; Lewis 2000; Korkmaz 2003; Göksel-Kerslake 2005 vd.) sıfat-fiil eki olarak kabul edilen gereklilik kip eki *-mAll* 'nın sıfat-fiil eki olmadığını savunan çalışmalar da vardır (bk. Karadoğan 2008).

kısımında ise bu kipin çok nadir kullanıldığı belirtildikten sonra “*bugün çalışmalı-y-sa-m, çalışmalı-y-sa-n, çalışmalı-y-sa*” gibi örnekler verilir (Ergin 2000: 319-326). Katmerli birleşik çekim kısmında ise katmerli birleşik çekim; asıl fiil kipine i- fiilinin iki şeklinin arka arkaya getirilmesiyle ortaya çıkan çekim olarak tanımlandıktan sonra katmerli çekimin şekillerine yer verilir. Bu şekillerden gereklilik hikâyesinin şartı bölümünde “*gelmeli-y-di-y-se-m*”; gereklilik rivayetinin şartı kısmında ise “*gelmeli-y-miş-se-m*” örneği verilir (Ergin 2000: 328-329).

Tahsin Banguoğlu’nun *Türkçenin Grameri* adlı eserinde gereklilik konusuna “gereklilik kipleri” başlığı altında yer verilir. Burada gerekliliğin fiilin ifade ettiği kılış ve oluşun gerekli olduğunu gösterdiğinden, buyuru ağırlıklı da kullanıldığından, bildirme, anlatım, söylenti ve şart çekiminin bulunduğu bahsedilir. Gerekliliğin bildirme çekiminin eğilim kiplerinin zorunluluk gösteren bir çeşidi olduğu belirtilir. Gerekliliğin anlatım çekiminde geçmişte olan, olması istenen bir oluş ve kılışın ifade edildiği, gerekliliğin söylenti çekiminde sonradan anlaşılmış veya başkasınca gösterilmiş bir gerekliliğin ifade edildiği, şart çekiminde bir kılışın şart koşulduğu söylendikten sonra bu çekimler sırasıyla “*bu saate kadar bitirmeliydiler, ben İzmir’e yerleşmeliymişim, yatmalıysa yatsın.*” cümleleri ile örneklendirilir (Banguoğlu 2000: 471-473).

Geoffrey Lewis’in *Turkish Grammar* adlı eserinde gereklilik konusu (gereklilik) (necessitative) başlığı altında ele alınır. Burada gereklilik kip ekinin fiilden isim yapma eki -me ile isimden isim yapım eki -li’nin birleşmesinden oluştuğu ve bu ekin şahıssız olarak da kullanıldığı belirtildikten sonra konu yedi grupta incelenir. Bu gruplar; a. geniş zaman (present), b. geçmiş zaman (past), c. çıkarım (inferential), d. olumsuzluk (negative), e. soru (interrogative), f. şart (conditional) tır. a. geniş zaman grubunda “*gelmeliyim, almalıyım, gelmeliyiz, almalısınız*” gibi çekim örnekleri; b. geçmiş zaman grubunda “*gelmeli idim, almalı idim, gelmeli idiler, almalıydılar*” gibi çekim örnekleri; c. çıkarım grubunda “*gelmeliymişim, almalıymışım, almalıymışlar*” gibi çekim örnekleri verilir. d. olumsuzluk grubunda “*gel-me-meli, al-ma-malı*” gibi örnekler verilip bu biçimin olumlu şeklinde olduğu gibi şahıssız olarak da kullanıldığı ifade edilir. e. soru grubunda “*gelmeli mi, gelmeli miydiniz*” örneklerini verilir. f. şart grubunda bu

şeklin bir periferik kullanımla gerçekleştiği belirtilir. Bu kullanımın gerekliliğin morfolojik ve sözlüksel ögelerin birleşimiyle ifade edilmesi olduğu, bu ifade biçiminde –mA fiilden isim yapma eki, i- ek-fiili ve –sA şart kip ekinin de bulunduğunu belirtildikten sonra şu örnekler verilir. “ *gelme-m gerekirse, gelme-m icap ederse, gelme-m lâzım-sa, gelme-m gerek-se, gelme-miz gerektiyse, gelme-miz icabettiyse*” Bu bölümde gerekliliğin gelecekteki ifadesinin de periferik kullanımla ifade edildiği belirtilerek “*gelme-si gerekecek*” cümlesi örnek olarak verilir (Lewis 2000: 125-127).

Tahir Nejat Gencan’ın *Dil Bilgisi* adlı eserinde gereklilik konusu eylem kipleri başlığı altında ele alınır. Eserde dokuz başlık altında incelenen eylem kiplerinden altıncısını gereklilik oluşturur. Gereklilik kipinden bu kısımda kiplerin anlamının yapılmanın, olmanın gerektiğini bildirmek olduğundan, eylem tabanlarına –malı, -meli getirilerek yapıldığından, zamir kökenli şahıs ekleri kullanıldığından, gerekliliği pekiştirmek için daha çok üçüncü şahıslarda –dir ekeylemi eklendiğinden, -malı yapılı sözcüklerin yardımcı eylemlerle birleştiğinin görüldüğünden bahsedilir. Bu kısımda anlatıma gereklilik kavramının şu biçimlerle de katıldığından bahsedilir.

1. İyelik takısı almış –me yapılı ad eylemlerden sonra gerek, lâzım, icap etmek yüklemeleri gelir. Bu biçim, “*bu kitabı okumam gerek, şöyle yapmamız lâzım. , iyice öğrenip anlatması icap ediyor.*” cümleleriyle örneklendirilir. 2. –mek’li eylemler, ek eylemle çekimlenen zorunda sözcüğüyle öbekleşerek yüklem olur. Bu yapı “*hemen okula gitmek zorundayım.*” cümlesiyle örneklendirilir. 3. Eski yazınıımızda bu anlamlarda “*gerek*” sözcüğüyle türlü biçimlerde öbekleşmeler vardır. Bu biçime ise örnek olarak “*Müslümanım diyen kişi şartı nedir bilse gerek* (Yunus Emre, XIII.-XIV).” cümlesi verilir (Gencan 2001: 275 287). Ayrıca Gencan’ın eserinde birleşik zamanlı eylemler ve katmerli birleşik zaman başlıkları altında gereklilikten bahsedilmezken katmerli birleşik zaman kısmının sonundaki eylem çizelgesinde gerekliliğin birleşik çekim şekilleri sayılan *gelmeliyim, gelmeliydim, gelmeliymişim, gelmeliysem* gibi örnekler verilir (Gencan 2001: 362-363). Bunların dışında Gencan anlam kaymaları başlığı altında gelecek zaman kipinin gereklilik kipi yerine, gereklilik kipinin buyurma kipi yerine kullanıldığını söyler. Bu kullanımlardan birincisine “*–dün sizi bir genç aradı, - Turgut olacak (=olmalı, olsa gerek)*”;

ikincine ise “*bir iki saat içinde bu işi bitirmelisiniz!*” cümlelerini örnek olarak verir (Gencan 2001: 374-376).

Zeynep Korkmaz’ın *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı eserinde gereklilik konusu; tasarlama kipleri, birleşik kipli fiiller ve katmerli birleşik fiiller başlıkları altında ele alınır. Eserin tasarlama kipleri kısmında; gereklilik kipinin ne ifade ettiği, ne zaman ortaya çıktığı, bu terim yerine hangi terimlerin kullanıldığı, bu kipin çekiminde ne menşeli şahıs eki bulunduğu ve bu kipin işlevlerinin neler olduğunu anlatılır.

Tasarlama kipleri bölümünde, gereklilik kipi için “gerekmelik”, “gereklik” “gerekirlik” gibi farklı terimlerin kullanıldığı ve bu kipin bir oluşun, bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin yapılması gerektiğini bildiren bir kip olduğu, bugün *-mAll* ekiyle kurulduğu söylenir. Bu kipin ekinin Eski Anadolu Türkçesinin sonuna doğru *-mA* fiilden ad türetme eki ile *-IU* sıfat ekinin kaynaşmasından oluştuğu belirtilir. Bu ekin zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime girdiği ifade edildikten sonra Türkiye Türkçesindeki çekim tablosu verilir. Bu bölümde gereklilik kipinin diğer işlevleri kısmında ise öteki tasarlama kipleri gibi gereklilik kipinin de dildeki ve cümledeki kullanılış biçimlerine bağlı olarak bazı farklı işlevler kazanabildiği, bu işlevlerin “tahmin”, “kararsızlık”, “şart”, “hayret bildirme” olarak gösterilebileceği belirtildikten sonra bu işlevler örneklendirilir. Eserin bu kısmında gereklilik çekimin üçüncü şahıslarında çoğu zaman şahısların belli olmadığı gayri şahsî bir anlatımın yer aldığı da ifade edilmektedir. Gereklilik kipinin öğüt verme, tavsiye, kızgınlık bildirme, şart, alay, uyarı, hayret bildirme işlevlerinin pek zayıf işlevler olduğu da belirtilir. *-A* istek kip ekinin gereklilik kip eki yerine kullanıldığı ifade edildikten sonra bu kullanımı gösteren örnekler verilir (Korkmaz 2003: 693-702).

Birleşik kipli fiiller başlığı altında ise gereklilik kipinin hikâyesine, rivayetine ve şartına yer verilmiştir. Gereklilik kipinin hikâyesinin geçmişte yapılması veya olması gerekli bir işi anlattığı, bu gerekliliğin gerçekleşmiş de gerçekleşmemiş de olabileceği belirtilmiş, bu kip için yaygın olarak *-mAlı* idi veya *-mAll -y-dI* ekinin kullanıldığı da ifade edilmiştir (Korkmaz 2003: 752). Gereklilik kipinin rivayetinde gerçekleşmesi gerekli olan bir oluş ve kılışın duyuma dayanılarak veya sonradan fark edilerek anlatıldığı belirtilmektedir. Bu kipte *-mAll-y-mİş* biçiminin kullanıldığı

söylenmekte, kip eki ile rivayet eki arasında yer alan i- ek-fiilinin bazen korunduğu bazen de yerini aradaki –y koruyucu ünsüzüne bıraktığı ifade edilmektedir (Korkmaz 2003: 765). Gereklilik kipinin şartının da i- ek-fiilinin şartı ile kurulduğu, işlev bakımından yapılması tasarlanan bir oluş ve kılışın gerekliliğini şart koştuğu ve bu şeklin –mAll-y-sA yapısıyla karşılandığı söylenir. Bu kip için “aç-malı-y-sak, bil-meli-y-sek” gibi örnekler verildikten sonra bu birleşik kipin kullanımının seyrek, verilen çekim kalıbının biçimsel olduğu ifade edilir. Bunun yerine lâzım ol-, gerek-, gibi başka fiiller ile oluşturulan şekillerin benimsendiği söylenir (Korkmaz 2003: 776).

Katmerli birleşik kipler, başlığı altında ise gereklilik kipi rivayetinin şartına yer verilmiştir. Bu kısımda “okumalıymışsam, okumalıymışsak, okumalıymışsanız” gibi örnekler gösterilmiştir (Korkmaz 2003: 780).

Süre Eker; *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde gereklilik konusunu tasarlama kipleri başlığı altında ele alır. Burada gereklilik çekimi de- eylemi ile dört tarzda⁵ şu şekilde örneklendirir. Bildirim tarzında; “demeliyim, demelisiniz”; öyküleme tarzında “demeliydim, demeliydiniz”; söylenti tarzında “demeliymişim, demeliymişsiniz”; koşul tarzında “demeliysem, demeliyseniz” (Eker 2006: 375-378).

Aslı Göksel ve Celia Kerslake’nin; *Turkish: Comprehensive Grammar* adlı eserinde gereklilik konusuna zaman, görünüş ve kiplik (tense, aspect and modality) bölümünde ve ek iki (appendix 2) kısmında yer verilir. İlk bölümde gereklilik konusu “gereklilik ve zorunluluk ifadeleri (the expression of necessity/obligation)” başlığı altında ele alınır. Burada; Türkçede gerekliliğin gramatikal işaretleyicisinin –mAll olduğu, gerekliliğin gramatikal işaretleyiciler dışında düzenli olarak sözlüksel yollarla da ifade edildiği, bu sözlüksel yolların neler olduğu belirtilir. Gerekliliğin ifade edilişindeki ilk sözlüksel yolda *gerek, lâzım ve şart* sözlüksel öğeleri; ikinci yolda *gerek-* fiili; üçüncü yolda *mecburiyet, durum ve zor* sözcüklerinin kullanıldığı söylendikten sonra bu kullanımlar; sırasıyla “[Ankara-ya git-me-m]

⁵ Eker; söz konusu çalışmasında tarz terimini şöyle tanımlamaktadır: “Tarz, zamanda hareket noktasını konuşanın, konuştuğu andan, bir başka zamana aktarılmasıyla ortaya çıkar. Tarz, yükleme eklenen i- eyleminin geçmiş zamanlarda ve şart kipinde çekimlenmesiyle oluşur. Türkçede bildirme, öykü, söylenti ve koşul olmak üzere dört tarz vardır (Eker 2006: 376).”

lâzım/gerek/şart. [Ankara'ya git-me-m] gerek-iyor, [Ankara'ya git-mek] zor-un-da-yım/durum-un-da-yım.” cümleleriyle örneklendirilir. Ayrıca bu bölümde gereklilikle ilgili konuşur odaklı zorunluluk (speaker-generated obligation), nesnel gereklilik ve onun gerçekleşmesi (objective necessity and its actualization), gerçekleşmemiş zorunluluk (non-actualized obligation), gerçekleşmiş zorunluluk (actualized obligation) ve yan cümlelerdeki gereklilik ifadesinden (the expression of necessity in subordinate clauses) de bahsedilir. Konuşur odaklı zorunluluk kısmında; bu ifadenin –mAll kip işaretleyicisiyle sağlandığından, bu işaretleyici ile ifade edilen gereklilikte dıştan değil içten gelen konuşurun kendinden kaynaklanan bir zorunluluk bulunduğu bahsedilir. Ayrıca bu işaretleyici ile ifade edilen gerekliliğin teklik üçüncü kişide şahıssız anlamda kullanıldığı da söylenir. Burada –mAll zorunluluk işaretleyicisinin olumsuz fiil gövdesine geldiği zaman net bir zorunluluk ifade etmediği de bildirilir. Bunların dışına –mAll zorunluluk işaretleyicisinin –(y)DI biçimiyle birleşerek konuşur tarafından hissedilen zorunluluğun tanınan süre içinde yapılması gerekirken yapılmadığını ifade eden bir anlam ve konuşurun hissettiği zorunluluğu yapıp yapmadığının belli olmadığı bir anlam olmak üzere iki anlam ürettiğinden bahsedilir. Nesnel gereklilik ve onun gerçekleşmesi kısmında; nesnel olasılık halindeki gibi nesnel gereklilik ve onun gerçekleşmesinde de yüklem için gramatikal işaretleme seçiminin sadece zaman ve görünüşü göstermediğinden aynı zamanda ifadeler ve soruların hangisinin zorunluluğun gerçekleşmesini yansıtmayı yansıtmadığını ve bunların hangisinin böyle bir ima taşıyıp taşımadığını da ayırdığından bahsedilir. Gerçekleşmemiş zorunluluk kısmında örneklerden hareketle gerçekleşmemiş zorunluluk ifade etmenin yolu açıklanmıştır. Metin bağlamında; geçmişte ortaya çıkan bir zorunluluğun gerçekleşip gerçekleşmediği belirtilmeden sunulabileceği söylenmiştir. Gerçekleşmiş zorunluluk kısmında; -DI, -mİş ve –(y) AcAK ekleri bir zorunluluğun gerçekleştiğini gösterdiğinden, -(I) yor ekinin gerçekliği yansıtmaya bakımından çok yönlü olduğundan bahsedilir. Yan cümlelerde gerekliliğin ifadesi kısmında ise yan cümlelerde gerekliliğin gerek-, lâzım gel- , zorunda kal- ve zorunda ol- yapılarından birinin kullanılmasıyla ifade edilebildiği belirtilmiştir (Göksel-Kerslake 2005: 305-309).

Emin Özdemir'in *Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış* adlı makalesinde gereklilik konusu kipler (tarz) başlığı altında ele alınır. Çalışmada; bu biçimin tasarlanan eylemin gerekli olan şeklini ifade ettiği, başlangıçta Osmanlıca içerisinde –malu, -melü şeklinde ortaya çıktığı, bu gün ise –malı, -meli halini aldığı belirtilir. Gerekliliğin çekiminde zamir kökenli şahıs eklerinin kullanıldığı, şekil olarak gereklilik ifade eden bu kipte zaman olarak geniş zaman ve gelecek zaman kavramının bulunduğu ifade edilir. Ayrıca çalışmada gereklilik konusu birleşik kipler, katmerli birleşik kipler, kesinlik ve ihtimal kipleri kısmında da ele alınır (Özdemir 1967: 177-203).

Aysu Ata ve Mehmet Özmen; *Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimi* adlı bildirimlerinde *gerek* ve *gerek-* kelimelerinin kökenini ve tarihî gelişimini ele alır. Ata ve Özmen; *kergek* kelimesinin *kerge-*, fiilden geldiğini, kelimenin daha Uygur ve Karahanlı Türkçesi döneminde *kerek* biçimini aldığı bilindiğini belirtirler. *Kerek-* fiilinin *kergek>kerek* gelişimi esnasında, kelime sonunda fiilden isim yapma eki “-k” nin fiilden fiil yapma eki olarak algılanmasıyla ortaya çıktığını kabul ettiklerini, *kerek-* fiilini Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren gördüklerini, kelimenin Eski Anadolu Türkçesi döneminde *gerek* veya *gerek-* biçimini aldığı ifade ederler. *Kergek/kerek/gerek* kelimesinin Eski Türkçe döneminden beri, bir yandan “gerek, lâzım, gerekli, muktezi” anlamlarıyla isim cümlelerinin yüklem ismi olarak kullanılırken, diğer yandan da bazı fiil şekilleriyle birleşerek gereklilik anlamında kullanıldığını belirtirler. Ayrıca bu kelimenin Eski Anadolu Türkçesi döneminde –*mAk gerek*, –*A gerek*, –*sA gerek*, –*mİş gerek*, –*Up gerek*, –*IsAr gerek* biçimleriyle, gereklilik görevinde kullanıldığını, dönem sonunda –*mAlI*’nın ortaya çıkmasıyla da bu tür kullanımların kullanımdan düştüğünü; ancak *gerek* kelimesinin yüklem ismi kullanımı yanında, “mA + iyelik eki + gerek” biçimindeki kullanımını, bugün de sürdürdüğünü söylerler (Ata-Özmen; 2003: 177-193).

Necati Demir'in *Gereklilik Kipleri ve İşlevdeşleri* adlı makalesinde; gerekliliğin Eski Türkçedeki, Karahanlı Türkçesindeki ve Çağatay Türkçesindeki ifade biçimlerinden kısaca bahsedildikten sonra Türkiye Türkçesindeki ifade şekilleri ele alınır. Çalışmada, Türkiye Türkçesinde gerekliliğin ifade biçimleri; F. –mA + iyelik eki + gerek, F. –sA (şart eki) + şahıs eki + gerek, F. –mA + iyelik eki + lâzım,

F. -mAk + zorunda + şahıs ekleri, F. -mA + şahıs eki + icap et- + zaman eki, F. -mA + şahıs eki + lâzım gel- + zaman eki, F. -mA + iyelik eki + lüzumlu, F. -mA + iyelik eki + şart olmak üzere sekiz grupta incelenir (Demir 2003: 11-22).

Hikmet Koraş'ın *Türkiye Türkçesinde Gereklilik* adlı makalesinde de Demir (2003)' de olduğu gibi gerekliliğin Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesindeki biçimlerinden bahsedildikten sonra Türkiye Türkçesindeki şekilleri ele alınır. Çalışmada, Türkiye Türkçesinde -malı/-meli ekiyle yapılan gereklilik çekiminin yanında; gitmem gerek, çalışmamız lâzım, okuması şart, görüşmem icap etti gibi gerek, lâzım, farz, şart, icap et-, ve benzeri kelimeler yardımıyla yapılan çekimi ilave olarak fiil + -mak/ -mek + zorunda / mecburiyetinde + (i-) ek fiil; fiil + -mak/ -mek + zorunda mecburiyetinde kal- + şekil ve zaman eki + şahıs eki; fiil + -ma/ -me + iyelik eki + icap ed- + şekil ve zaman eki ile de gereklilik çekiminin yapılabildiği belirtilmekte ve bu çekimler çeşitli örnekler üzerinden incelenmektedir (Koraş 2005: 135-154).

Lars Johanson'un *Türk Dillerinde Kipler (Modals in Turkic)* adlı makalesinde gereklilik konusu, dil bilgiselleşme ve eski Türkçe döneminden modern Türk lehçelerine kadar ifade biçimleri yönüyle ele alınır. Makalede gerekliliğin çeşitli işaretleyicilerle ifade edildiği, bu işaretleyicilerin aynı zamanda zorunluluk da ifade edebildiği, bu zorunluluğun güçlü, zayıf zorunluluk veya tavsiye niteliğinde olabileceği belirtilmektedir. Gereklilik işaretleyicilerinin konuşur odaklı olduğu, modern Türkçede gerekliliğin üçüncü kişilerde şahıssız olarak kullanıldığı, gereklilik işaretleyen analitik yapıların bir kısmının yabancı dillerin etkisiyle ortaya çıktığı, modern Türkçede ikincisi tamamen Arapça kökenli olan gerek ve lâzım sözcükleri ve gerek- fiilinin kullanıldığından bahsedilir (Johanson 2009: 487-510).

Zeynep Erk Emeksiz; *Türkçede Yükümlülük Kipliği: Pragmatik ve Semantik Kısıtlamalar* adlı makalesinde bilgi ve yükümlülük kipliği kodlayabilen -mAlli kip ekini ele alır. Çalışmada -mAlli kip ekinin olasılık anlamı yorumuyla bilgi kipliği; zorunluluk-gereklilik anlamı yorumuyla yükümlülük kipliği işaretleyicisi olarak değerlendirilebileceği belirtilir. Ekin fiillerle kullanıldığında yükümlülük kipliği

bildirdiği, isimlerle kullanıldığında ise hem bilgi hem de yükümlülük bildirdiği ifade edilir (Erk Emeksiz 2009: 79-85).

Sema Aslan Demir *-mAll'nın Emir ve İstek Bildirme İşlevleri* adlı makalesinde; -mAll gereklilik işaretleyicisinin emir ve istek işlevi görebildiği durumlar, semantik ve pragmatik özellikleri ile ele alınır. Çalışmada -mAll biçimbiriminin emir işaretleyiciliğinin bağlamla ve ekin morfosemantik özellikleriyle ilgili olduğu, -mAll biçimbiriminin birinci kişide, kişinin kendini etik veya bireysel nedenlerle zorunda hissettiği durumları karşılarsa da ikinci ve üçüncü kişilerde dinleyiciye belirli bir yükümlülüğün empoze edildiğinin görüldüğü, bu yükümlülüğün konuşur veya konuşurun temsil ettiği kurum lehine bir eylemi anlatıyor ve empoze ediyorsa, emir semantiğinin elde edilebildiği belirtilir. -mAll'nın istek bildirdiği ifadelerde ise konuşuru dışardan tetikleyen zorlayıcı dinamiklerin, kanunların, kuralların, sorumlulukların bulunmadığı; aksine kişinin hayallerinin, arzularının bulunduğu da ifade edilmektedir (Demir 2009: 217-230).

0.2. Temel Kavramlar⁶

Anlam birimi: Anlambilimi çalışmalarında genel olarak 'anlam birim' anlamlı en küçük birimler olarak tanımlandıktan sonra en küçük birimler biçimbirim olarak adlandırılmakta, bunlar bağımsız (free) ve bağımlı (bound) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bağımlı biçimbirimler tek başlarına bir anlamı karşılayamayan biçimbirimler şeklinde; bağımsız biçimbirimler ise tek başına belli bir kavramı yansıtan bir sözlükte madde başı olarak yer alan biçimbirimler biçiminde tanımlanmaktadır (bk. Martinet 1998: 134-138; Aksan 2006: 27; Vardar 1998: 22). Çalışmamızda 'anlam birim' terimi bu genel tanımdan biraz farklı olarak Demir (2008)'deki gibi belirli bir temaya sahip anlam alanlarını karşılayacak şekilde, belirli bir anlamı diğerinden ayıran içerik ya da tema biçiminde tanımlanmıştır (Demir 2008: 6). Gereklilik, zorunluluk, ihtimal, çıkarım, tavsiye, uyarı vb. tezde bu alanların her birine anlam birim denilmiştir. Anlam birimleri ya da bir anlam alanını diğerinden ayıran, örneğin uyarıyı tavsiyeden ayıran içerik ya da tema, anlam birim kavramının özünü oluşturmaktadır.

⁶ Temel kavramlar hazırlanırken özellikle de anlam birimin tanımlamasında ve işaretleyicilerin tasnifinde ve tanımlamasında Demir (2008)'den yararlanılmıştır.

Kip ve Kiplik; kip, kipliğin gramatikal işaretleyicilerle ifade edilen biçimi; kiplikse gramatikal işaretleyiciler dışındaki ifade şekilleridir.

İşaretleyici; gerekliliğin ifadesini sağlayan bir işleve ya da semantik alana sahip bütün dilbilimsel şekillerdir. Kodlayıcı, işlemci gibi kavramlarla da ifade edilen bu şekiller çalışmada *morfolojik, sözlüksel, morfolojik ve sözlüksel öğelerin birleşmesiyle oluşanlar* olmak üzere üçe ayrılmıştır.

1. Morfolojik işaretleyiciler

Morfolojik gereklilik işaretleyicileri, gereklilik anlamını ifade eden kip eklerinden oluşur. Tezde morfolojik gereklilik işaretleyicileri başlığı altında gereklilik kipi paradigması ve çeşitli bağlamlarda gereklilik ifade eden $-(y)$ AcAk, $-(X)$ yor, $-(X/A)$ r gibi biçimbirimler ele alınmıştır. Asıl morfolojik gereklilik işaretleyicisi *-mAlI*'nin ifade ettiği diğer kiplik anlamlar, bu kiplik anlamları hangi bağlamlarda, ne tür ilişkilerle ifade ettiği ve morfolojik işaretleyicilerin anlam bulanıklığı da tezde işlenen konulardandır.

2. Sözlüksel işaretleyiciler

Gereklilik anlam işaretleyicilerinin bir bölümü gerek-, gerek, lüzum gör- vb. yüklemlerden oluşur. Bazıları teklik-çokluk bütün kişi biçimbirimleriyle çekimlenen bazıları ise bütün kişi biçimbirimleriyle çekimlenemeyen bu tür yüklemler kiplik yüklemler başlığı altında incelenmiştir. Sözlüksel gereklilik işaretleyicilerinin bir bölümü, doğrudan gerekliliği kodlamakla beraber dil içi bağlam oluşturarak anlamlandırma sürecini etkileyen ve gerekliliği çıkarım, tahmin, olasılık, tavsiye gibi yorumlara yönlendiren birimlerden oluşur. Bu tür işaretleyiciler kiplik zarflar ve kiplik sözcükler olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Sözlüksel işaretleyiciler daha az gramatikleşmiş daha çok sözlüksel öğelerdir. Bu yüzden morfolojik işaretleyiciler kadar anlamları bulanık değildir (de Haan 2006: 10).

3. Morfolojik ve sözlüksel öğelerin birleşmesiyle oluşan işaretleyiciler

Gerekliliği karşılamak için tek başına sözlüksel işlemin yeterli olmadığı, morfolojik ve sözlüksel öğelerin eş güdümüne ihtiyaç duyulduğu işaretleyicilerdir. Bu başlık altında gerekliliğin ifadesinde kullanılan $-mA$ lâzım, $-mAk$ lâzım, $-sA$

gerek gibi yapılar değerlendirilmiştir. Bu işaretleyiciler kimi kaynaklarda analitik yapı, kimi kaynaklarda ise periferik kullanım olarak adlandırılmaktadır (Lewis 2000; Johnason 2009).

Kiplik Zarflar

Kiplik zarflar; kip ve kipliğin anlamını derecelendirme, sınırlandırma, belirginleştirme, değiştirme, pekiştirme gibi yönlerden etkileyen, cümlede zorunlu olmayan kimi kaynaklarda belirteç, belirleyiciler, yönlendiriciler gibi terimlerle de ifade edilen öğelerdir. Çalışmamızda taranan metinlerde gereklilik işaretleyicileriyle kullanılan bu zarfların gerekliliğin ifadesine etkisi araştırılmış, bu etkinin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kiplik Sözcükler

Kiplik sözcükler de cümlenin kiplik değerini etkileyen, değiştiren, sınırlandıran, derecelendiren, konuşurun tutum ve beklentilerini yansıtan öğelerdir. Kiplik sözcükler kiplik zarflardan yapıları yönüyle ayrılır. Bu sözcükler daha çok cümle görünümündedir. Ancak bu sözcükler, her ne kadar şekil açısından bir cümle görünümünde olsalar da tek başlarına bağımsız bir yargı bildiremedikleri için cümle değerinde değillerdir. Bir kuşaktan diğerine aktarılan bu sözcüklerin yazılı ve sözlü iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilirdiğinden dolayı Türkçede çok yaygın bir kullanım alanı vardır. Çalışmamızda taranan metinlerde gereklilik kip ve kiplik işaretleyicileriyle birlikte kullanılan kiplik sözcükler gereklilik kipine ve kipliğine etkisi yönüyle incelenmiştir.

Bağlam

Bağlam; kiplik anlamın belirlenmesinde önemli bir unsurdur, dil içi ve dil dışı olmak üzere ikiye ayrılır. Dil içi bağlam; bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını değerini belirleyen metnin kendi içindeki birim ya da birimler bütünüdür (Vardar 1998: 34). Dil dışı bağlam ise toplumsal dilbilimin de inceleme alanına giren konuşan ve dinleyenin dil dışı konumlarına, bilgi düzeylerine, kültür birikimlerine, eğitim

durumlarına, toplumsal statülerine, cinsiyetlerine, yaşlarına ilişkin verilerin tümüdür (Vardar 1998: 34; Kocaman: 1979:397).

0.3. Veri Toplama

Tezde beş bin sayfadan oluşan bir metin havuzu kullanılmıştır. Bu havuzu oluşturan metinlerin içinde Türk edebiyatının farklı yazarlarına ait roman, hikâye, şiir gibi değişik edebî türlerin yanında; çeşitli gazetelerden alınan köşe yazıları da bulunmaktadır. Metin havuzunda bulunan metinler 20. ve 21. yüzyılda yazılmıştır. Bu metinler; taranmış, gereklilik kip ve kipliği ile ilgili yapılar çıkarılıp fişlendikten sonra aynı yapıda olanlar dışarda bırakılmış kalanlar ise tasnife tabi tutulmuştur. Metinlerden alınan cümlelerin sonunda hikâye, roman şiir gibi bir türse yazar ve eser adı, gazetelerden alınan köşe yazısı ise yazar ve yazının yazıldığı tarih belirtilmiştir.

0.4. Sınırlamalar

Çalışmamız daha çok Türkiye Türkçesine odaklanılmıştır. Bunun için Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve Türk dilinin çağdaş lehçelerinde kip ve kiplik olarak gereklilik konusuna pek fazla değinilmemiştir. Ayrıca gereklilik anlam birimini kodlayan vurgu, ezgi, tonlama gibi bürünsel öğelere de ayrı bir metot gerektirdiği için çalışmamızda yer verilmemiştir.

0.5. Kip ve Kiplik

Yerli ve yabancı kaynaklar incelendiğinde bu kaynakların kip ve kiplik konusuna yaklaşım biçimlerinin, kip ve kiplik tanımlamalarının ve tasniflerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Yabancı literatürdeki çalışmalara bakıldığında Hoye'nin de belirttiği gibi kip ve kiplik konusu, *üretici dil bilgisi (generative grammar)*; *pragmatik-edimbilim-semantik (pragmatic-cognitive-semantics)* ve *tipolojik (typological)* olmak üzere üç yaklaşımla ele alınmaktadır (Hoye 2005a: 1295-1321). Üretici dil bilgisi yaklaşımıyla yapılan çalışmalarda; kiplik zarfların bilgi kipliği okuması (yorumu), kiplik fiillerin tamamlayıcıları, kiplik fiillerle kipliği kodlayan olumsuzluk gibi çeşitli kategorilerin birbirleriyle etkileşimine yer verilmiştir. Pragmatik-edimbilim yaklaşımıyla yapılan çalışmalar bilgi kipliğine odaklanır. Bu kipliğin pragmatik neticesinde kazandığı farklı anlamlara yoğunlaşır. Tipolojik yaklaşımla yapılan çalışmalarda ise kip ve kiplik

ifadesi yönünden diller arasındaki benzerlikler ve farklılıklar araştırılır. İlk yaklaşımla yapılan çalışmalara, Perkins (1983); ikinci yaklaşımla yapılan çalışmalara Coates (1983); Papafragou (2000, 2002); Nuyts (2001); üçüncü yaklaşımla yapılan çalışmalara ise Beybee (1994-1995), Palmer (2001) ve de Haan (2006), örnek olarak gösterilebilir.

Yabancı kaynaklara bakıldığında kip ve kiplik konusunda yapılan tanımlamaların ve sınıflandırmaların da farklı olduğu görülmektedir. Aynı araştırmacılarca farklı yıllarda yapılan çalışmalarda bile kiplik tasnifleri değişmektedir (bk. Palmer 1986-2001; Bybee 1994-1995). Birçok çalışmada kip; ifade ediliş biçimindeki farklılıktan dolayı kip ve kiplik olmak üzere temelde ikiye ayrılmıştır. Kipin gramatikal, kipliğin ise anlambilimsel bir olgu olduğu belirtilmiştir (Frawley 1992: 386; Bybee ve Fleischman 1995: 2; Palmer 2001:4; de Haan:2006: 12). Kiplik ile ilgili yapılan değişik tanımlar Narrog (2005)'da şu şekilde sınıflanlandırılmıştır;

1. Kiplik; konuşurun tavrının, öznelliğinin, görüşlerinin ve duygularının ifadesidir (Lyons 1968, 1977; Palmer 1986; Bybee 1994; Nitta 1989, 2000).

2. Kiplik; önermenin dışında bütün dilbilimsel ifadeleri içerir (Fillmore 1968; Gerstenkorn 1976).

3. Kiplik; gerçek ve gerçek dışılığın ifadesi ya da bunların ayrımıdır (Givon 1995; Palmer 1998, 2001; Dietrich 1992; Narrog 2002; Nomura 2002). (Narrog; 2005: 168).

Yabancı kaynaklar kip ve kipliğin tasnifi hususunda da farklılıklar göstermektedir. de Haan (2006)'da Wrigt 1951'den bu yana kipliğin yaygın biçimde *bilgi ve yükümlülük* olarak ikiye ayrıldığı belirtilir ve Lyons (1997), (Palmer (1979 [1990], 1986 [2001], Frawley (1992), de Haan (1997), Van der Auwera ve Plungian (1998), Traugott ve Dasher (2002) örnek olarak gösterilir (de Haan; 2006: 6). Bu yaygın ayrımın dışında *önerme kipliği [propositional modality]-olay kipliği [event modality]; eyleyici odaklı kiplik [agent-oriented modality] -konuşur odaklı kiplik [speaker-oriented modality]; iç katılımcı kiplik [participant-internal modality]-dış*

katılımcı kiplik [participant-external modality]; nesnel bilgi kipliği [objective epistemic modality]- öznel bilgi kipliği [subjective epistemic modality]; gerçeklik ve gerçek dışılık kipliği [realis-irrealis modality] gibi ikili ayrımlara dayanan kiplik tasnifleri de bulunmaktadır. Ayrıca *kök kiplik [root modality], duygu kipliği [boulamic modality], kanıta dayalı kiplik [evidentiality modality]* gibi tek kategoriye dayanan tasnifler de vardır. Bu tasnif biçimlerinde aynı içerikler farklı isimlendirmelerle de ifade edilmektedir. Örneğin, Palmer (2001)'da önerme ve olay kipliği; yaygın ayrımda kullanılan bilgi ve yükümlülük kipliğinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Bilgi kipliği; cümlenin içeriğine, gerçekliğine karşı konuşurun tutumunu yansıtır. Bu kiplik; yaygın olarak olasılık, ihtimal, varsayım, şüphe ve dereceli kesinlik anlamlarını ifade eder (Beybe, Perkins, Pacliuca 1994: 179; Halliday, 1970: 349; Palmer 2001: 24; de Haan 2006: 6).

Yükümlülük kipliği; bilgi kipliği dışında zorunluluk, gereklilik, izin, yeterlilik gibi geniş bir alanı kapsar. Yükümlülük kipliğinde bir otorite ve onun çevresinde şekillenen bir alan vardır. Bu otorite eyleyici olabildiği gibi, eyleyici dışı normlar (ahlak kuralları, dini kurallar, kanunlar, konuşur, yönetmelikler, gelenekler, görenekler vb.) da olabilmektedir. Yükümlülük kipliği ifadeleri konuşur, eyleyici ve katılımcıların durumuna göre dış katılımcı ve iç katılımcı (van der Auwera-Plungian: 1998, van der Auwera-Vittrant-Kehayov: 2009) eyleyici odaklı ve konuşur odaklı (Beybe, Perkins, Pacliuca: 1994, Bybee-Fleischman: 1995) olarak farklı adlarla da ele alınmıştır. Bu tartışmaların temelinde isteğe dayanan ifadelerde konuşur ve eylem arasındaki ilişkilerin farklı olması yatmaktadır (Kerimoğlu: 2011: 117).

Önerme ve olay kipliği; önerme kipliği bilgi kipliğinin olay kipliği ise yükümlülük kipliğinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Önerme kipliği; konuşurun ifade edilen bilginin gerçekliğine dair takındığı tutumla, olay kipliği ise henüz gerçekleşmeyen fakat gerçekleşmesi muhtemel olan olaylarla ilgilidir (Palmer 2001: 7-8).

Eyleyici odaklı kiplik; temel cümlede ifade edilen hareketin gerçekleşmesinin eyleyicinin hem iç hem de dış koşullarına bağlı olduğunu ifade eder. Bu kiplik türü

cümlenin içeriğinin parçası olarak düşünülüşğünden çoğunlukla kiplik çerçevesinde ele alınmamaktadır. Eyleyici odaklı kiplik sözlüksel ögelerle ya da gramatikal morfelemlerle ifade edilmektedir. Bu türün anlam kategorisi içinde zorunluluk, gereklilik, yeterlilik ve gönüllülük bulunmaktadır. Zorunluluk; yüklemle ifade ettiğı hareketi gerçekleştirme için kılıcıyı zorlayan iç ve dış koşulları ifade eder. Güçlü ve zayıf zorunluluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gereklilik; yüklemde belirtilen hareketi gerçekleştirmek için eyleyiciyi zorlayan fiziksel koşulların varlığını bildirmektedir. Yeterlilik; yüklemle gösterdiği hareketi gerçekleştirmek için kılıcının iç koşullarının yeterli olduğunu gösterir. Gönüllülük ise yüklemle yansıttığı hareketi gerçekleştirmek için gönüllü iç koşullarının bulunduğunu ifade etmektedir (Beybe, Perkins, Pacliuca 1994: 177-179).

Konuşur odaklı kiplik; emir, istek, nasihat, yasaklama, izin, cesaretlendirme gibi anlamları ifade eder (Beybe, Perkins, Pacliuca 1994: 177-179).

Katılımcı odaklı kiplik; bazı çalışmalarda eyleyici odaklı (agent-oriented modality) kipliğle yerine kullanılır (bk. Van der Auwera ve Plungian 1998). İç katılımcı kiplik ve dış katılımcı kiplik olmak üzere ikiye ayrılır. İç katılımcı kiplik yetenek ifade eden dinamik kiplikle az çok özdeşdir. Dış katılımcı kiplik tekrar kendi içinde yükümlülük ve yükümlülük harici dış katılımcı kiplik olmak üzere ikiye ayrılır. Yükümlülük dış katılımcı kipliğı konuşurdan ya da başka bir kaynaktan gelen izni ve zorunluluğı; yükümlülük harici dış katılımcı kiplik ise bütünüyle dış koşullardan kaynaklanan olasılığı ve gerekliliğı kodlar (de Haan 2005: 9).

Nesnel ve öznel bilgi kipiliğı; bilgi kipliğinin iki alt kategorisidir. Bu ayrımın temelinde konuşurun önermenin gerçekliğı konusundaki yorumuna nesnel bir ölçü getirme olanağının bulunup bulunmadığı düşüncesi yatmaktadır. Bilgi ölçülebilir verilere dayanıyorsa nesnel (objective), ölçülebilir verilere dayanmıyorsa tahminler, değerlendirmeler söz konusuysa öznel (Kerimoğlu 2011: 40-128).

Kök kiplik; bilgi kipliğinin dışında kalan yükümlülük ve devinim kipliğı ifade eden alanlar için kullanılır (de Haan 2006: 6).

Duygu kipliği; “Konuşurun ifadelerine dair beğenme ya da beğenmeme derecesiyle ilgili bir kiplik kategorisidir. Konuşurun ifadesindeki duyguya odaklanan bir kategori olduğu için duygusal tutum (emotional attitude) kipliği de denir.” (Nuyts 2006’dan aktaran Kerimoğlu 2011: 136).

Gerçeklik-gerçekdışılık (realis-irrealis) kipliği; bazı dillerde kipliğin yükümlülük ve bilgi kipliğinden ziyade gerçeklik ve gerçek dışılık ayrımına dayalı olarak ifade edildiği, bu ayrımın gerçek dünyadaki durum ve olaylar ile gerçekleşmemiş dünyadaki olaylar ve durumları ayırmak için yapıldığı belirtilir (de Haan 2005: 10). Gerçeklik kipliği; geçmişte ya da şu anda olan olaylarla ilgiliyken gerçekdışılık; karşıtlıklar, hayaller ya da gelecekle ilgilidir (Frawley 1992: 387).

Delile dayalılık; konuşurun ifadesindeki bilginin kaynağıyla ilgilidir (de Haan 2006: 47). Türkçedeki delile dayalılık için doğrudan (-i) DI) ve dolaylı (- (i) mİş) olmak üzere iki morfolojik işaretleyici bulunmaktadır. Bu delile dayalılık işaretleyicileri tereddüt, varsayım, şüphe gibi kiplik anlamlar çağrıştırmaktadır (bk. Aksu-Koç ve Slobin: 1986; Bacanlı: 2006).

Dinamik kiplik; cümledeki öznenin istek, niyet, kararlılık, fizikî ve zihinsel yeterliliği gibi anlamları bildirir (Palmer 2001: 76).

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığı zaman kip ve kiplik konusunda yapılan tanımlama ve tasniflerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar; kiplik konusuna yaklaşım biçimleri yönüyle dilbilim ve dil bilgisi kaynakları olmak üzere ikiye ayrılabilir. Dil bilgisi kaynaklarında kip konusu biçim, şekil olarak ele alınmakta; dilbilim kaynaklarında ise konu anlam bilimi kategorisi olarak işlenmektedir. Bu kaynaklarda; tanımlar ve tasnifler de kaynakların konuya yaklaşım tarzlarına göre yapılmaktadır. Dil bilgisi kaynaklarında genel olarak kip fiilin belirttiği işin, oluşun, kılışın nasıl yapıldığını veya ne şekilde olduğunu gösteren bir kategorisi olarak tanımlanmaktadır. Dil bilgisi kaynaklarındaki tanımlar çoğunlukla 1. *fiil kök veya gövdesi + şekil ve zaman ekleri + şahıs ekleri= fiil çekimi*; 2. *fiil kök veya gövdesi + şekil ekleri + şahıs ekleri= fiil çekimi*; 3. *fiil kök veya gövdesi + şekil ve zaman ekleri* şekilleriyle formüleleştirilmektedir. Kip tanımını birinci ve üçüncü formülle ifade eden araştırmacıların çoğu fiil zamanı ile kipin ayrı

olduğu görüşündedirler. Kip tanımını ikinci formülle ifade eden araştırmacıların büyük kısmı kipin zaman ifade etmediği sadece şekil bildirdiği görüşündedir ancak bu araştırmacılar fiil zamanı ve kip arasında bir ayırım yapmamaktadır veya kip ile zamanı birbirinin yerine kullanmaktadır. Kipi üçüncü biçimde formülleştiren araştırmacılar ise şahıs kategorisini kipe dâhil etmemektedir. Tasniflerde ise bildirme kipi ve dilek-tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılmakta bildirme kiplerinin içerisinde belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki, gelecek ve geniş zamana; dilek ve tasarlama kiplerinin içerisinde ise emir, istek, gereklilik, şart kipine yer verilmektedir (Deny 1941: 365; Üçok 1947: 101-102; Hatipoğlu 1982: 82; Özdemir 1967: 186; Göğüş 1998: 82; Ergin 2000: 133; Gencan 2001: 304; Korkmaz 2003: 569; Ediskun 2005: 173 – 174).

Dilbilim kaynaklarında ise kiplik cümlenin içeriğine karşı konuşurun ruhsal durumunun, kişisel duygularının, yorumunun, tavrının, bakış açısının ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Kocaman 1983: 81; Taylan-Özsoy 1993: 1; Vardar 1988: 141; Topaloğlu 1989: 101; Dilaçar 1974: 106; Erkman-Akerson, Özil 1998: 55; Aksan 2000: 101; Erkman-Akerson 2000: 148; Uzun 2004: 150; Kılıç 2005: 69; Hacıömeroğlu 2007: 479). Dilbilimi kaynaklarının kiplik tasnifinde bir standart bulunmamaktadır. Dilaçar'a göre konuşurun ruh durumu sayısınca kip vardır (Dilaçar 1974: 106-107). Sebzecioğlu (2004)'nda iki farklı kip tasnifi önerilmektedir. Bu tasniflerin ilki -DI, -AcAk, -yor, -DIr, -Im, -sIn biçimbirimlerinin yer aldığı kesinlik kipi ve -mAll, -DIr, -Ar, -Abilmek biçimbirimlerinin yer aldığı olasılık kipi şeklindedir. İkincisi ise her biçimbirimin altına bildirdiği kiplerin belirtilmesi şeklindedir. -sA: istek, korku kipi; -DIr: bildirme, olasılık kipi; -mIş: beğeni, iddia kipi (Sebzecioğlu 2004: 24). Kocaman ve Osam kipi; haber ve isteme olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Kocaman-Osam 2000: 76). Erkman-Akerson ve Özil yaptıkları ortak çalışmada kipi; konuşmacının tümcelere kattığı istek, niyet, olasılık, zorunluluk, tanık olma-olmama vb. bakış açıları şeklinde tanımlanmaktadır (Erkman-Akerson, Özil; 1998: 55). Uzun kipi; konuşucunun önermeye kattığı tutumu sunan kategori olarak tanımlamakta, zaman ile görünüşten konuşucu odaklı olmasıyla farklı olduğunu belirtmekte, konuşucunun tümceye bildirme, gereklilik, istek, dilek, emir, olumsuzluk, soru, öğüt, uyarma, amaç, yeterlik, olasılık, olanak, izin, yasaklama,

şüphe, koşul, potansiyel gibi kavramları kip kategorisiyle katabileceğini ifade etmektedir(Uzun2004:150).

1. GEREKLİLİK

1.1. Gerekliliğin Semantiği

Gereklilik uyarı, tavsiye, istek gibi bir anlam birimidir. Bir işin, eylemin, hareketin yapılması veya olması gerektiğini kodlayan işaretleyiciler aracılığıyla ifade edilir. Bu işaretleyiciler bağlama, konuşur alıcı ilişkisine, kiplik zarflara, kiplik sözlere, i- ek fiilinin –miş ya da –dı zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak pişmanlık, üzüntü, tereddüt, gerçekleşmiş gereklilik gibi başka anlamlar da kodlayabilir. Tezde gereklilik işaretleyicileri düşük gereklilik (gereklilik) ve yüksek gereklilik (zorunluluk) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Düşük gereklilikte eylemi gerçekleştirecek olan üzerindeki yaptırım gücü yüksek gerekliliğe (zorunluluk) göre daha zayıftır.

1.2. Gereklilik Semantiğinin Dil Kategorileriyle İlişkisi

Burada gerekliliğin kiplik, görünüş, çatı, zaman gibi diğer dil kategorileriyle ilişkisi ele alınmıştır.

1.2.1. Gereklilik - Kiplik İlişkisi

Kip daha önce de tanımlandığı gibi kipliğin gramatikal ifadesidir. Kiplik ise kiplin gramatikal öğeler dışındaki ifadesidir. Bu öğeler sözlüksel, bürünsel olabileceği gibi kiplik sözcükler ya da kiplik zarflar da olabilir. Dolayısıyla gereklilik kipiyle gerekliliğin gramatikal olarak ifadesini sağlayan –mAll, -(y)A gibi gramatikal öğeler; gereklilik kipliğiyle de *gerek-*, *gerek*, *lâzım*, *lüzum var*, *icap et-* gibi sözlüksel öğeler ya da *zannediyorum*, *ne olursa olsun* gibi kiplik sözcükler veya *kesinlikle*, *mutlaka*, *herhâlde* gibi kiplik zarflar kastedilmektedir.

1.2.2. Gereklilik - Görünüş İlişkisi

Görünüş (Lat. Aspectus, bakış, bakış açısı, Rus. vid.) kavramı; alan yazınında farklı şekillerde çeşitli karşıtlıklara dayandırılarak tanımlanmaktadır. Bu kavram; Johanson tarafından bir olayı kendi sınırları bağlamında gözlemlemeye imkân veren öznel bakış açılarını ifade eden dil bilimsel bir kategori olarak tanımlanmakta ve *art-sınırlılık* (*postterminality*), *ara-sınırlılık* (*intraterminality*), ve *bitimli-sınırlılık* (*adterminality*) karşıtlıklarına dayandırılmaktadır. Art-sınırlılık, bir olayı, kritik sınır

aşıldıktan sonraki bir safhada gözlemlenmesini; ara-sınırlılık, bir olayın başlangıç sınırından sonra ve bitiş sınırından önce, yani başlangıç ve bitiş sınırları arasında gözlemlenmesini; bitimli-sınırlılık ise bir olayın kritik sınıra ulaşıldığında gözlemlenmesini ifade eder. Ayrıca Johanson bu çalışmalarında zaman ve görünüşü; *göreceli zaman ve mutlak zaman* ayırımına giderek ayırmaktadır (bk. Johanson: 1971, 1994, 2000). Ayrıca Lars Johanson'un çalışmalarında Uğurlu (2003) tarafından “*tarz bakışı*” olarak yorumlanabileceği söylenen öngörülülük (prospectivity) görünüşü de bulunmaktadır. Bu görünüş; gerçekleşmemiş ancak umulan, tahmin, niyet edilen bir olaya yöneltilen ve zaman bakımından göreceli sonralık bildiren bir görünüş türüdür (Johanson 2000: 36; Uğurlu 2003: 129). Comrie tarafından görünüş olayın geçici iç oluşumunun değişik yollarla yorumlanması olarak tanımlanır ve *bitmişlik, bitmemişlik* zıtlığına dayandırılır. Bitmişlik bir durumun başarılı bir şekilde tamamlanmasını ifade ederken bitmemişlik bir durumun tamamlanmamasını ifade etmektedir. Bitmişliğin *sonuçlu bitmişlik, deneyime dayalı bitmişlik, devam eden bitmişlik, yakın zamanlı bitmişlik*; bitmemişliğin ise *alışkanlık ve devamlılık* gibi alt türleri bulunmaktadır (bk. Comrie 1976, 1985). Smit'in görünüş kavramı ise *hal türü (situation type)* ve *bakış açısı (view point)* olmak üzere iki türden oluşmaktadır (bk. Smith 1997).

“Bakış⁷” kavramının temelini, “olay”ın, “başlangıç sınırı”, “bitiş sınırı” veya “sürekleşim”ine yönelik bakış teşkil etmektedir. Bir başka deyişle “bakış”ın, bir “olay”ın gerçekleşmesindeki safhalardan birisine yönelmesi, odaklanması söz konusudur (Johanson 1994:249). Aynı “olay”a farklı şahıslar tarafından farklı bakılabilir; yani her bir şahsın “bakış”ı belirtilen noktalardan birine odaklanmış olabilir. Bu yönüyle “bakış” “kılınış”tan temel olarak farklıdır.” (Uğurlu 2003: 129).

Görünüş kavramı Benzer (2008)'de *dil bilgisel, sözlüğe dayalı ve aşama görünüşü (kılınış)* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu çalışmada fiile eklenen ekler aracılığıyla bir cümlenin dil bilgisine dayalı görünüş özelliğinin tespit edildiği

⁷ Uğurlu (2003) görünüş kavramı yerine bakış terimini kullanmış ve bu durumun gerekçesini şöyle açıklamıştır: “Görünüş teriminin oluşturulduğu görün- fiili, dönüşlü çatıdadır. Bu yüzden “Aspekt” terimini karşılaması kanaatimizce uygun değildir. Çünkü “Aspekt” kelimesinin anlamında, çekimli fiilin ifade ettiği “olay”ın kendi kendine bir “görünme”si değil, bilakis konuşanın onu “nasıl gördüğü” vardır.” (2003:125).

belirtilmekte, bu görünüş türü *bitmişlik*, *bitmemişlik*, *yansız ve sürme* olarak dörde ayrılmaktadır. Türkçenin dil bilgisel görünüş işaretleyicileri olarak –mİş, -DI, -(I) yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK ve –Ar/İr gösterilmektedir. Çalışmada sözlüğe dayalı görünüş ile asıl cümlenin sahip olduğu durumun tespiti kastedilmekte, fiilin dışındaki diğer yönlendiricilerin etkisiyle ortaya çıkan görünüş ifade edilmektedir. Aşama görünüşü ile bir vaka ya da durumun gerçekleşme aşamalarının verildiği belirtilmektedir. Benzer (2008)'de fiil zamanı ile gerçek zamandaki vaka ya da durumun nokta ya da süreç biçiminde yer alması söz konusu olurken görünüş kavramında ise nokta ya da sürecin geçmiş zaman üzerindeki yayılma tarzı söz konusu olduğu belirtilerek zaman ile görünüş kavramı ayrılmaktadır (Benzer 2008: 90-158).

Aydemir (2010) görünüş kavramını Johanson (1994)'a benzer şekilde zaman çizgisinde belirlenen olayların belli bir noktadan hareketle gözlemlemeye imkân veren öznel bakış açıları olarak tanımlar ve bu anlamıyla görünüşün, zaman boyutundaki olayın belli bir perspektiften yansıtılmasından ibaret olduğu, bu yönüyle de zaman kavramından temelde ayrıldığını belirtir (Aydemir 2010: 10).

Görünütle ilgili bu kısa açıklamalardan sonra görünüş ve kip arasında ilişkiye bakıldığında bu ilişkinin birkaç yönlü olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki gereklilik kipinde hangi görünüşün bulunmasıyla ikincisi ise Türkçede görünüş ifade eden eklerin aynı zamanda kip ve zaman da ifade edebilmesiyle, üçüncüsü gereklilik kipliği ifade eden sözlüksel ögelerdeki görünüşle ilgilidir.

Gereklilik kipinde *öngörülülük* görünüşü bulunmaktadır. Bu görünüş –*mış ol-*, –*mış bulun-* gibi çeşitli yapılarda ise art sınıra yönelmektedir.

Gereklilik ifade eden sözlüksel işaretleyicilerde çoğunlukla *öngörülülük* görünüşü bulunmakla birlikte *bitimlisınırlılık* görünüşü de vardır.

1.2.3. Gereklilik - Zaman İlişkisi

Zaman öncelikle dil dışı ve dille ilgili olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayırım yabancı kaynaklarda *time* ve *tense*⁸ olarak yapılmaktadır. Dil dışı zaman başlangıcı ve sonu belli olmayan bir süreci kapsar. Dille ilgili zaman ise dil dışı

⁸ Benzer (2008)'de *time* karşılık *vakit*; *tense* karşılık olarak ise zaman kavramı önerilmektedir.

tartışılmıştır. Bu hususta araştırmacılarca iki ana görüş ortaya konulmuştur. Kimi araştırmacılar tasarlama kiplerinin zaman bildirdiği⁹ bu zamanın geniş ya da gelecek zaman olduğunu zamansız cümlelerin bulunmayacağı görüşünü dile getirmiş, kimi araştırmacılar ise tasarlama kiplerinde zaman ifadesinin bulunmadığını¹⁰ belirtmiştir.

Türkçenin fiil çekim sisteminde yer alan işaretleyicilerin görünüş, zaman ve kip kodlayabildiği, çok işlevli olduğu birçok çalışmada kabul edilmektedir (bk. Yavaş 1980; Aksu Koç ve Slobin 1982; Aksu-Koç 1988; Johanson: 1994; Kornfilt 1997; Taylan 1997; Benzer 2008). Gereklilik kipi işaretleyicisi esasında kip ifade etmekle birlikte bu kipte zaman ve görünüş de bulunmaktadır. Gereklilik kipinde zaman olarak gelecek zaman bulunmaktadır. Yani Konuşma anı (K noktası) ile olayın oluş süreci itibariyle zaman çizgisindeki yerini gösteren belirleme noktası (B noktası) arasında sonralık ilişkisi vardır.

Gereklilik kip işaretleyicisiyle kullanılan ve birleşik fiiller ya da katmerli birleşik fiiller olarak adlandırılan yapılarda ise her ekin görünüş, zaman ve kip gibi ayrı işlevleri bulunmaktadır.

1.2.4. Gereklilik - Soru İlişkisi

Gereklilik soru ilişkisi soru sözcüklerinin gereklilik kip ve kiplik işaretleyicileriyle kullanıldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Gereklilik, kip ve kiplik işaretleyicileri *mI soru ögesi, kim, ne, ne zaman, nasıl, nerede* gibi soru sözcükleriyle kullanıldıklarında kiplik anlam kategorisinde değerlendirilebilecek şüphe, güvensizlik, tereddüt gibi anlamlar ifade etmektedir¹¹. Ayrıca *ne* soru sözcüğü *lâzım* ve *gerek* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi ile kullanıldığında bütün iyelik eklerini alarak (neyime, neyine, nesine, neyimize, neyinize, neyelerine lâzım-

⁹ Bu görüşte olan çalışmalar için (bk. Özdemir 1967:178; Banguoğlu 2000: 443; Kornfilt 1997; 373-374; Uzun 1998; 107; Yaman 1999: 22; Türkyılmaz 1999: 10; Gencan 2001: 295; Üstünova 2004: 678-686; 2005: 187-201).

¹⁰ Bu görüşte olan çalışmalar için (bk. Üçok 1947: 103; Aksan 1983: 232; Ergin 2000: 133-134; Ediskun 2005: 174).

¹¹ mI soru ögesinin işlevleri Yılmaz (2010) birincil ve ikincil işlevler olarak ikiye ayırmakta birincil işlevler öğrenme; şüphe/kuşku, belirsizlik/kararsızlık; teyit; hatırlatmak; kuvvetli tahmin; bilgi ölçmek/denetlemek/değerlendirmek; ikincil işlevler ise olumsuzluk; olumluluk; dikkat çekmek, odaklama yapmak (bilgi/haber vermek); kuvvetlendirme/pekiştirme; isteme bağlı dolaylı stratejiler geliştirme; ilişki düzeyi yaratma; duygu değeri katma; estetik değer katma olarak vermektedir (Yılmaz 2010: 1-19).

gerek) şeklinde bir eylemin yapılmasına gerek olmadığını, bir nesneye ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir.

1.2.5. Gereklilik - Olumsuzluk İlişkisi

Gereklilik ve olumsuzluk arasındaki ilişki bazı çalışmalarda olumsuzluğun kipliğin bir türü; kimi çalışmalarda ise kipliğin bir alt türü olarak kabul edilmesiyle ilgilidir. Çürük, olumsuzluğu kipliğin bir türü olarak kabul edilen çalışmalara örnek olarak Pottier, 1985, Perrot, 1983; Alango, 2000; bir alt türü olarak kabul edilen çalışmalara ise Frawley, 1992'yi göstermektedir (Çürük 2008: 62-65). Olumsuzlukla gereklilik arasında gerekliliğin farklı kiplik anlamlarının ortaya çıkmasında bir ilişki vardır. Güven ve Kocaman da bu ilişkiyi ele almaktadır (Güven 2001: 79-87; Kocaman 1983: 83). Taranan metinlerdeki örnekler incelendiğinde de olumsuzluk biçimbiriminin her zaman olmamakla birlikte kimi durumlarda cümlenin kiplik anlamını değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca olumsuzluk biçimbirimi Kocaman (1983)'da belirtildiği gibi konuşurun cümlenin içeriğine karşı tutumunu her zaman değiştirmektedir.

(1) Şöhretin iyi tarafları gibi fena ve yıpratıcı tarafları da bulunduğunu unutmamalı. Şu veya bu marifetimiz için arandığımız müddetçe mesele yoktur. (R. N. Güntekin, M.)

Cümlesinde konuşurun eylemin gerçekleşmesine yönelik tutumu olumsuz olup, cümle uyarı anlamı taşımaktadır. Cümlede –mA olumsuzluk biçimbirimi çıkarıldığında konuşurun tutumu olumlulaşmakta, anlamı da tavsiyeye dönüşmektedir.

1.2.6. Gereklilik - Çatı İlişkisi

Türkçede çatı kavramı fiillerin özne ve nesnelere göre buldukları konumla ilgilidir. Bu konumlar çatı ekleriyle belirlenmektedir. Çatı eklerinin anlam değişikliği yapıp yapmadığı hususu ise tartışmalıdır. Kimi araştırmacılarca çatı eklerinin anlam değişikliği yaptığı, kimilerince ise anlam değişikliği yapmadığı görüşü savunulmaktadır. Gereklilik ve çatı arasındaki ilişki Türkçedeki çatı eklerinin işlevi tam olarak netleştirildiğinde belirginleşecektir. Gereklilik kipi biçimbiriminin çatı

ekli kullanımları incelendiğinde kiplik anlamı değiştirecek bir durum görülmemektedir. Sadece edilgen çatı ekleriyle gereklilik kipinin kullanımında şahıssız gereklilik ifade edilmekte, şahsa değil harekete odaklanılmaktadır. Demircan edilgen eylemin kullanılma gerekçeleri olarak a. eski yeni ayrımı, b. genelleme, c. suçlamaktan çekinme, d. adlaştırma göstermektedir (Demircan 2003: 155).

1.2.7. Gereklilik - Kişi İlişkisi

Gereklilik kişi ilişkisi iletişim işlevini gerçekteştiren konuşur ve alıcı arasındaki ilişkiyle alakalıdır. İletişim kanalı olarak yazılı ürünlerin kullanıldığı durumlarda ise bu ilişkiye sözlüksel ve dil bilgisel özne de dâhil edilebilir. Kimi cümlelerde konuşur ve dil bilgisel özne aynı iken bazı cümlelerde konuşur ve dil bilgisel özne birbirinden farklıdır. Gereklilik işaretleyicilerinin gereklilik dışı kiplik ifadelerinin belirlenmesinde konuşur, dil bilgisel özne, alıcı ve bu birimler arasındaki ilişkiler önemli bir konuma sahiptir.

2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GEREKLİLİK İŞARETLEYİCİLERİ

2.1. Morfolojik Gereklilik İşaretleyicileri

Bu işaretleyiciler morfolojik olarak gerekliliğin ifadesini sağlar. Türkçede asıl morfolojik gereklilik işaretleyicisi *-mAll'dır*. Bunun dışında morfolojik olarak gereklilik ifade eden işaretleyicilerin asıl işlevleri gereklilik olmayıp çeşitli bağlamlarda gereklilik ifade etmektedirler. Türkçenin fiil çekim sisteminde yer alan eklerin çok işlevli olduğu zaman, kip ve görünüş kodlayabildiği birçok çalışmada kabul edilen bir görüştür (bk. Yavaş 1980; Aksu Koç ve Slobin 1982; Aksu-Koç 1988; Johanson: 1994; Kornfilt 1997; Taylan 1997; Benzer 2008). Bu nedenle asıl gereklilik işaretleyicisi *-mAll* dışında yer alan *-(y) AcAk*, *-(X) yor*, *-(X/A) r* gibi işaretleyicilerin çeşitli bağlamlarda gereklilik ifade edebildiğini söylemek mümkündür.

2.1.1. -mAll

Türkiye Türkçesinde asıl morfolojik gereklilik işaretleyicisi *-mAll'dır*. Üç kişi, iki sayıdan oluşan bir gereklilik ifade eden bu işaretleyicinin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. - *mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi bağlama, konuşur, alıcı, dil bilgisel özne, sözlüksel özne ilişkisine, kiplik zarflar ile kiplik sözlere ve *ml*, *ne* gibi soru sözcüklerine bağlı olarak yüksek gereklilik (zorunluluk), tahmin, tavsiye, çıkarım, istek, emir, alay, uyarı, şüphe gibi kiplik anlamlar da ifade etmektedir. Bu işaretleyici *i-* ek fiilinin *-miş* ya da *-di* zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş gereklilik, gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır. *-mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin bu anlamları hangi bağlamlarda, ne tür ilişkilerle ifade ettiği çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınmıştır.

-mAll morfolojik gereklilik işaretleyicisinde gerçekleşmemiş ancak umulan, tahmin, niyet edilen bir olaya yöneltilen ve zaman bakımından göreceli sonralık

bildiren *öngörülülük görünüşü* bulunmaktadır. *Öngürülülük görünüşü* dışında bu işaretleyicinin *-miş ol-*, *-miş bulun-* gibi yapılarla kullanımında *bitimlisınırlılık* görünüşü de vardır.

Gereklilik kipi işaretleyicisi *-mAll* da zaman olarak gelecek zaman bulunmaktadır. Konuşma anı (K noktası) ile olayın oluş süreci itibariyle zaman çizgisindeki yerini gösteren belirleme noktası (B noktası) arasında sonralık ilişkisi bulunmaktadır.

-mAll morfolojik gereklilik işaretleyicisinin zaman zarflarıyla kullanımında bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu işaretleyici *i-* ek fiilinin *-dI* ya da *-mİş* zaman, görünüş eklerini almış biçimiyle kullanılmadığı takdirde geçmiş zamanının ifadesinde kullanılan zarflarla kullanılamamaktadır, şimdi, geniş ve gelecek zamanın ifadesinde kullanılan zarflarla ise kullanılabilir.

2.1.2. *-(y) AcAk*

Yabancı kaynaklarda gelecek zaman henüz gerçekleşmediği için genellikle kip kategorisi içinde ele alınmaktadır (bk. de Haan: 1997; 2006). Türkiye Türkçesindeki gelecek zaman işaretleyicisi ile ilgili çalışmalarda ise *-(y) AcAk* çoğunlukla gelecek zaman kodlayıcısı olarak ele alınmakla birlikte zamandan ziyade kiplik işlevinin ağır bastığını savunan çalışmalar da bulunmaktadır (bk Johanson 1994; Uzun 2004). *-(y) AcAk* işaretleyicisi bağlama, çeşitli kiplik sözlerle, kiplik zarflarla kullanımına ve konuşur, alıcı arasındaki ilişkiye, dış etkilere (kanun, yönetmelik vb.) bağlı olarak gereklilik, yüksek gereklilik (zorunluluk) kiplik anlamları da üretebilmektedir. Ayrıca bu işaretleyici gereklilik kip kodlayıcısı *-mAll*' nın işaretleyebildiği tahmin, çıkarım, emir, yüksek gereklilik (zorunluluk) gibi anlam birimlerini de ifade edebilmektedir.

(2) *“Hadi, gidiyoruz,” dedim Himmet’e. “Ben gelmeyeceğim,” dedi, gözlerini kaçırdı. “Neden? Bugün cumartesi...” “Yazılı sınavım var, ders çalışacağım.”*
(B. Günel, B.)

(3) "Bir gün yolunu bulur da Frankfurt'una geri dönersen, onca insanın o kadar tehlikeye girerek imzaladığı o bildiriye de Hans Hansen'e mutlaka yayımlatacaksın." (O. Pamuk, K.)

(4) Emine'yi büyük bir merak sarmıştı. Kendisine açılan arkadaşının samimi davranışına güvenerek biraz daha derine gitmek istedi: - Bu uzak zaman gelecek zaman olmayacağına göre herhalde geçmiş zaman olacak. - Evet... (Atsız, R.)

(5) - Ne olursa olsun artık gideceğim. (R. N. Güntekin, Ç.)

2.1.3. -(X) yor

Türkçede asıl işlevi şimdiki zaman ve odaklılık görünüşü işaretlemek olan – (X) yor biçimbirimi bağlama, kiplik zarflara, konuşur, alıcı arasındaki ilişkiye bağlı olarak gereklilik ya da yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebilmektedir. Bu işaretleyicinin ifade ettiği diğer kiplik anlamlar için Sebzecioğlu (2004)'ya bakılabilir.

(6) Evet, Cemile'yi elimle süsledim, duvağını elimle taktım. Burada bir âdet var: Kim olursa olsun genç kızların saçına mutlaka bir parça gelin teli takıyorlar, bunu bir uğur sayıyorlar. (R. N. Güntekin Ç.)

Örneğinde –(X) yor morfemi konuşur dışı unsurlardan (adetlerden) kaynaklanan, mutlaka kiplik zarfıyla ve kim olursa olsun kiplik sözüyle pekiştirilen yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır.

2.1.4. -(X/A) r

Aslında geniş zaman işaretleyicisi olan -(X/A) r biçimbirimi bağlama, konuşur, alıcı ilişkisine, konuşur dışı unsurlara (kanunlara, yönetmeliklere) ve kiplik zarflara bağlı olarak gereklilik veya yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebilmektedir. Geniş zaman biçimbiriminin bağlama göre görünüş ve kip ifade edebildiği çeşitli çalışmalarda da ele alınmıştır (bk. Underhill: 1976; Aksu-Koç: 1988; Johanson 1994; Subaşı-Uzun: 2002).

(7) — *Kaçta uyur Halûk? — Sabahları erkenden ameliyata gittiği için on ikiden önce mutlaka uyur.* (A. Altan, A.)

(8) *Saçları iyice siyahmış... Saçları iyice siyah olan karının kendisi mutlaka ayna gibi beyaz olur* (K Tahir, A.)

2.1.5. –(y) A

Esasında istek kipi işaretleyicisi olan –(y) A biçimbirimi çeşitli bağlamlarda gereklilik ifade edebilmektedir. Özellikle *nasıl, ne zaman, nereden* gibi soru sözcükleriyle, *kiplik zarflar* ve *kiplik sözlerle* kullanımında bu istek kipi biçimbirimi gereklilik ifade etmektedir.

(9) *Hangi birini anlatayım, nereden başlayayım bilmiyorum. Hepsinde bir arıza var.* (T. Baran, 25.06.2006)

2.1.6. –sA

Dilek kipi işaretleyicisi olan –sA biçimbirimi çeşitli bağlamlarda gereklilik ifade edebilmektedir. Bu işaretleyici özellikle, *nasıl, ne zaman, kim, hangi* gibi soru sözcükleriyle, *mI* soru ögesiyle kullanıldığında gereklilik kipliği kodlamaktadır.

(10) *Varıp başımı alıp, daha içerlere doğru yürüsem mi? Mutlaka Eskişehir'den Ankara'ya yaralılar taşıyan trenler vardır. Onlardan birine atlayıp Ankara'ya gitsem. Hiç değilse, bu trajedinin anlam ve mahiyetini anlayan kimseler içinde ne olacaksam olsam.* (Y. K. Karaosmanoğlu, Y.)

2.2. Sözlüksel Gereklilik İşaretleyicileri

Bu işaretleyiciler gerekliliğin sözlüksel olarak ifadesini sağlar. Sözlüksel işaretleyicilerin morfolojik işaretleyicilere göre anlamları daha belirgindir. Sözlüksel gereklilik işaretleyicileri de bağlama, konuşura, alıcıya, dil bilgisel özneye, kiplik zarflara ve kiplik sözlere bağlı olarak farklı kiplik anlamlar ifade edebilmektedir. Çalışmada sözlüksel gereklilik işaretleyicileri de *yüksek gereklilik (zorunluluk)*, *düşük gereklilik (gereklilik)* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicileri mutlak suretle yapılması zorunlu olan gereklilikleri ifade

ederken, düşük gereklilik işaretleyicileri yapıma zorunluluğu yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicilerine göre daha düşük olan gereklilikleri ifade etmektedir.

2.2.1. Kiplik Yüklemler

Kiplik yüklemler yüksek ve düşük gerekliliğin ifadesini sağlar. Kimisi zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilirken bazıları bu ekleri alamamaktadır. Türkçede sözlüksel gereklilik işaretleyicilerinin morfolojik gereklilik işaretleyicileri olduğu halde kullanılma sebepleri anlamlarının daha belirgin olması, zaman ve görünüş eklerini alabilmeleridir. Aynı derecede ve benzer bağlamlarda gereklilik ifade eden işaretleyicilerin bulunmasının nedeni ise kökenlerinin farklı olmasıdır. Düşük gereklilik ifade eden lâzım (Arapça) ve gerek (Türkçe) sözcükleri bu durum için bir örnek teşkil etmektedir. Sözlüksel gereklilik işaretleyicilerinin ifade ettiği yüksek gereklilik (zorunluluk) ya da gerekliliğin kaynağı kanunlar, yönetmelikler, konuşurun kendisi, toplumsal kurallar, vb. olabilir.

2.2.1.1. Farz

Arapça kökenli *farz* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici; geniş zaman ek fiilini veya *i-* ek fiili ve *-dİ* ya da *-mİş* zaman, görünüş eklerini alarak yüklem olmaktadır. Şahıs eklerini almayan *farz* gereklilik işaretleyicisiyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı çoğunlukla dini kaynaklı kaidelerdir.

(11) *Ana-baba kâfir de olsalar, onlara iyilik etmek, hizmet etmek farzdır. (O. Ünlü, 20.11.2011)*

2.2.1.1.1. Farz kıl-

Farz ve kıl- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *farz kıl-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi dini kaynaklı yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Zaman ve görünüş eklerini alabilen bu işaretleyici ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluğun) kaynağı dini kurallardır.

(12) *Allah namazı sürekli, dosdoğru ve tam olarak kılınmak şartıyla kullarına farz kılmıştır. (M. Özçelik, 26.09.2011)*

(13) *Namaz, miraç gecesinde beş vakit olarak farz kılınmıştır. (M. Özçelik, 26.09.2011)*

2.2.1.1.2. Farz ol-

Farz ve ol- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *farz ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici ile kodlanan yüksek gerekliliğin kaynağı konuşur dışı çoğunlukla dini unsurlardır. *Farz ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi zaman ve görünüş eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır.

(14) *Selim sustu ve dinledi. Çünkü kendisine dinlemeyi tavsiye eden, öfkelenmeyeceksin diye öğüt veren bu adam onu o kadar yormuş ve öfkelenmişti ki dinlemesi farz olmuştu. (Atsız, R.)*

2.2.1.2. Gerek-

Gerek-, sözlüksel gereklilik işaretleyici çoğunlukla düşük gereklilik kodlar. Kiplik zarflarla, kiplik sözlerle ve ihtimal kipi işaretleyicisi –A bil- ile kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk), ihtimal gibi kiplik anlamlar da ifade edebilir. Bu işaretleyici görünüş ve zaman ekleriyle kullanılabilirken şahıs ekleriyle kullanılamamaktadır. *Gerek-* sözlüksel gereklilik işaretleyiciyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşurdan ziyade konuşur dışı unsurlar, kanunlar, yönetmelikler, dini ve ahlaki kurallardır.

(15) *Yönetmelikler böyle gerektiriyormuş. Demiryolları idaresinin toprakları içinde yazıldıkları için 248. maddenin kapsamına giriyormuş bizim durumumuz. (O. Atay, D.)*

(16) *Bu büyük felakette insani kayıplar giderilemez ama ekonominin maruz kaldığı ve kalacağı ağır zararı bir ölçüde karşılamak için mutlaka olağanüstü mali tedbirler gerekliyor. (T. Akyol, 20 08 1999)*

(17) *Yani Patasana tabletlerinin özetini çıkarmış. Onları bilgisayara kaydediyorum. Basın toplantısında gerekebilirmiş. (A. Ümit, P.)*

2.2.1.3. Gerek

Gerek, sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. İ- ek fiilinin –dI ya da –mİş zaman, görünüş eklerini almış biçimiyle kullanılarak yüklem olan bu işaretleyici şahıs eklerini almaz. Bu işaretleyiciyle ifade edilen gereklilik konuşur dışı unsurlardan kaynaklanır. *Gerek* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi i- ek fiilinin –dI ya da –mİş zaman, görünüş eklerini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş gereklilik ifade edebildiği gibi gerçekleşmemiş gereklilik de ifade edebilmektedir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu işaretleyici ile *ne* soru sözcüğünün birleşmesinden oluşan ve bütün iyelik eklerini alabilen *neyime (neme), neyine (nene), nesine, nemize, neyinize, nelerine* ve *gerek* kalıplaşmış yapısıyla bir işin, hareketin yapılmasının bir nesnenin bulunmasının gerekli olamadığı da ifade edilir. Ayrıca gereklilik ifade eden *yolcu yolunda gerek* biçiminde kalıplaşmış bir kullanımı daha mevcuttur.

(18) *Aldırma. Şimdi bana iki minder, iki yorgan, bir ayna, bir çam bardak, bir külek un gerek.* (Y. Kemal, İ)

(19) *Hasan: Kalk, dedi. Bu kadar dinlenmek yeter yolcu adama... Atalar ne demiş... Ali: Yolcu yolunda gerek.* (Y. Kemal, İ)

(20) *-Beyim, bu dağın başında sabah akşam dişlerini fırçalamak neyine gerek.* (Y. K. Karaosmanoğlu, Y.)

2.2.1.3.1. Gerek duy-

Gerek ve *duy-* sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *gerek duy-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik ifade eder. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. *Gerek duy-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle ifade edilen gereklilik konuşurdan kaynaklanabileceği gibi konuşur dışı unsurlardan da kaynaklanabilmektedir. Taranan metinlerde *gerek duy-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisinin kiplik sözler ve kiplik zarflarla kullanımı görülmemiştir.

(21) *Yeni “muhalif parti” kayınvalidesi gibileri kandille arıyordu şimdilerde; yeni masalları dillendirecek eskimiş gönüllere gerek duyuluyordu.* (E. Atasü, U.)

2.2.1.3.2. Gerek gör-

Gerek ve gör- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *gerek gör-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik ifade eder. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilir. *Gerek gör-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşurdur.

(22) *Ve daha sonra bir ortak olarak çalıştığım hanım, bayan G, çocuklar hakkındaki dünya görüşü ve genel anlamı ile kendi dünya görüşü nedeni ile sürekli cezaya gerek görüyordu. (S. Bengü, Y.)*

2.2.1.3.3. Gerek kal-

Gerek ve kal- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *gerek kal-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik ifade eder. Bu işaretleyici zaman ve görünüş eklerini alır, şahıs eklerini ise almaz. *Gerek kal-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı ise konuşur dışı unsurlardır. Bu sözlüksel gereklilik işaretleyicisinin taranan metinlerde kiplik zarflarla ve kiplik sözlerle kullanımına rastlanamamıştır. *Gerek kal-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi daha çok –mA olumsuzluk biçimleriyle kullanılmakta bir işin, hareketin yapılmasına gerek kalmadığını; bir nesnenin bulunmasına ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir.

(23) *Bir bakarsın bir gece kapını çalmışım Almanya'da ama inşallah hiç öyle şeylere gerek kalmayacak. (A. Altan, K.)*

2.2.1.3.4. Gerekli + ek fiil

Gerek sözcüğü ve +II isimden isim yapım ekinin birleşmesinden oluşan *gerekli* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Geniş zaman ek fiiliyle (–Dur) veya i- ek fiilinin –dI ya da –mİş zaman, görünüş ekini almış biçimiyle yüklem olan *gerekli* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Şahıs eklerini almayan *gerekli* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi kiplik zarflarla kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk) da işaretleyebilir. Bu işaretleyici i- ek fiilinin –dI zaman ve görünüş ekini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş gereklilik ifade edebileceği gibi

gerçekleşmemiş gereklilik de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılır.

(24) *Öğrendiklerime göre törenler yalnızca tanrıları hoş tutmak, onların öfkelerini yatıştırmak için gerekliydi, bedenimin açlığım gidermek için değil.*
(A. Ümit, P.)

(25) *Sabahın erken bir saatinde olabilir, gecenin geç bir saatinde olabilir, ama bir randevu mutlaka gerekli.* (A. Altan, A.)

2.2.1.3.5. Gerek ol-

Gerek ve ol- fiilinin birleşmesinden oluşan *gerek ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Bu işaretleyici zaman ve görünüş eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır. *Gerek ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(26) *Ben, şahinime gideceğim. Şahinime dağlarda para gerek olur. Herkes ne kadar verebilirse, o kadar versin.* (Y. Kemal İ)

2.2.1.3.6. Gerek var

Gerek ve var sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *gerek var* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Şahıs eklerini almayan bu işaretleyici i- ek fiilinin –dİ ya da –mİş zaman ve görünüş eklerini almış biçimleriyle kullanılabilir. Bu işaretleyici i- ek fiilinin –dİ zaman ve görünüş ekini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş gereklilik ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş gereklilik de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılır. *Gerek var* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Bu sözlüksel gereklilik işaretleyicisi *ne* soru sözcüğüyle birlikte kullanıldığında bir işin, hareketin, eylemin yapılmasının gerekli olmadığını ifade eder.

(27) *Darbeye ne gerek var yahu? Bakın ne olur.* (E. Ardiç, 15 12 2000)

(28) *“Ne aptallık benimkisi” demek durumunda kaldı. “Adamın ağzının içine girmeme gerek var mıydı?”* (A. H. Haksal, K.)

2.2.1.4. İcap et-

İcap ve et- sözcüğünden oluşan *icap et-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Bu işaretleyici zaman ve görünüş eklerini alır, şahıs eklerini ise almaz. *İcap et-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Bu işaretleyici mutlaka, muhakkak, kesinlikle gibi kiplik zarflarla; ne olursa olsun gibi kiplik sözlerle kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade etmektedir.

(29) *Böyle hastaların cezalarının tecili ve tahliyeleri icap ederdi. Fakat Seyit, hastalığının ne olduğunu bilmiyordu. (S. Ali, B.Ö. I)*

(30) *Bu kolordu kumandanının idamı icap ediyordu. (Atsız, B.)*

2.2.1.5. Lâzım

Arapça kökenli *lâzım* gereklilik işaretleyicisi metinlerde en çok geçen sözlüksel gereklilik işaretleyicisidir. Bu işaretleyici kiplik zarflar ya da kiplik sözlerle kullanılmadığı durumlarda düşük gereklilik ifade eder. *Lâzım* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi kiplik zarflarla ya da kiplik sözlerle kullanıldığında ise yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu gereklilik işaretleyicisi geniş zaman ek fiiliyle ya da i-ek fiilinin –dI veya –mIş zaman, görünüş eklerini almış biçimiyle kullanılarak yüklem olur. *Lâzım* düşük gereklilik işaretleyicisi i- ek fiili ve –dI zaman, görünüş ekleriyle kullanıldığında gerçekleşmiş gereklilik ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş gereklilik de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılır. Bu işaretleyicinin kodladığı gereklilik veya zorunluluğun kaynağı konuşur dışı unsurlardır. *Lâzım* sözlüksel gereklilik işaretleyicinin *ne* soru sözcüğüyle birleşerek eylemin yapılmasına gerek olmadığını, bir nesnenin bulunmasına ihtiyaç olmadığını anlatan bütün iyelik eklerini alabilen *neyime, neyine, nesine, neyinize, neyelerine lâzım* şeklinde kalıplaşmış kullanımları da mevcuttur.

(31) *İnsan, mesela ibadet yahut çalgı ile meşgul olmakla; zerzevat, çiçek yahut çocuk yetiştirmekte de bir teselli bulabilir. Ancak bunun için de hiç olmazsa yaşayacak kadar bir para lâzımdır. (R. N. Güntekin, Y.)*

(32) *Konuşma birden umumi bir hal alıverdi: - Lâzım ki lâzım. - Öyle mi kız, Cemile, bizi düğüne çağıracak mısın? (O. Kemal, C.)*

(33) *Kabil değil, mutlaka lâzım. Biz bir şey yapamıyoruz, görmüyor musunuz? Bizim elimizden bir şey gelmiyor; diyordu. (Y. K. Karaosmanoğlu, K.)*

2.2.1.5.1. lâzım gel-

Lâzım ismi ve gel- fiilinin birleşmesinden oluşan *lâzım gel-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi kiplik zarflar olmadan kullanıldığında düşük gereklilik ifade etmektedir. Kiplik zarflarla kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlayan bu işaretleyici zaman ve görünüş eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır. *Lâzım gel-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle ifade edilen gereklilik konuşur dışı unsurlardan kaynaklanmaktadır.

(34) *Konak büyük, viran ve kasvetliydi; burada, şimdiki hayata göre ancak üç aile bir arada yaşayabilirdi; bunun için de konağı birtakım bölüklere ayırmak lazım geliyordu. (Y. K. Karaosmanoğlu K.)*

2.2.1.5.2. lâzım ol-

Lâzım ve ol- fiilinin birleşmesinden oluşan *lâzım ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Bu işaretleyici görünüş ve zaman eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır. *Lâzım ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Bu işaretleyicinin kiplik zarflar ve kiplik sözlerle kullanımına taranan metinlerde rastlanmamıştır. *Lâzım ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi *ne* soru sözcüğüyle kullanıldığında bir nesneye gerek duyulmadığını anlatmaktadır.

(35) *Ne lazım olacak, her şeyimiz var çok şükür. (A. Altan, İ)*

(36) *Mesele başımızı sokacak bir dam bulmaksa Allaha şükür işte başımızın üstünde bir dam var, önümüzde iki lokma ekmeğimiz; daha gençsin bu para ilerde lâzım olur... (A. Altan, K.)*

2.2.1.6. Lüzum

Lüzum kelimesi tek başına gereklilik kodlamayıp çeşitli sözcüklerle bir araya gelerek veya bazı ekleri alarak yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade etmektedir.

2.2.1.6.1. Lüzum gör-

Lüzum ve gör- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *lüzum gör-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. *Lüzum gör-* yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyiciyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşurdur.

(37) *Ben de onun gönlünü hoş etmeye lüzum görürdüm, başını okşardım. (H. Z. Uşaklıgil, Z.)*

2.2.1.6.2. Lüzum kal-

Lüzum ve kal- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *lüzum kal-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi bir işin, hareketin, eylemin yapılmasına veya bir nesnenin bulunmasına gerek kalmadığını ifade eder. Daima –mA ya da –mAz olumsuzluk biçimbirimleriyle kullanılan bu işaretleyici zaman ve görünüş eklerini alabilir, şahıs eklerini ise almaz.

(38) *Esasen konağın ve sahibinin işlerini çevirmek için bir vekilharca hiç lüzum kalmamıştı. Son haddine inen bu işleri bir uşak pekala idare edebilirdi. (Y. K. Karaosmanoğlu, K.)*

2.2.1.6.3. Lüzumlu + ek fiil

Lüzum ve -lu isimden isim yapım ekinin birleşmesinden oluşan *lüzumlu* gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. *Lüzumlu* gereklilik işaretleyicisi üçüncü şahıslarda kullanılan geniş zaman ek fiilini (–Dur) alarak yüklem olur. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini almamaktadır. *Lüzumlu* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(39) - *Yaşamayı tatlı bir hale getirdiği, ihtiras olduğu için lüzumludur. İhtiraslar çok defa parlak ve olumlu neticeler doğurur. (Atsız, R.)*

2.2.1.6.4. Lüzum ol-

Lüzum ve ol- sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşan *lüzum ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. *Lüzum ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi geniş zaman olumsuzluk biçimbirimi *-mAz* ve *mI* soru ögesiyle kullanılır. Bu işaretleyici ile ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(40) - *Hiç lüzum yok paşam. — Lüzum olmaz mı oğlum, Beyoğlu dediğin yer yedi düveldən insanın cirit attığı bir gayya kuyusu; kumarhanesi, meyhanesi, kerhanesi var, her attığın adım para; para olmadı mı kabadayılık hiç olmaz... (A. Altan, K.)*

2.2.1.7. Mecbur

Mecbur sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. *Mecbur* sözlüksel yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi ek fiilin geniş zamanlı şekliyle ya da *i-* ek fiilinin *-dI* veya *-mİş* zaman, görünüş ekini almış biçimiyle kullanılarak yüklem olur. Bu işaretleyiciyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur olabileceği gibi konuşur dışı unsurlar kanunlar, yönetmelikler de olabilir.

(41) *Anamın, babamın, kardeşlerimin hayatı için Seyithan beni öldürmeye mecburdu. (A. Ümit, P.)*

(42) *Ne cevabı, denince: -Basbayağı cevap vereceksiniz! Mecbursunuz! Kanun var! (S. Ali, B.Ö.II)*

2.2.1.7.1. Mecbur et-

Mecbur ve *et-* sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *mecbur et-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilen *mecbur et-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(43) *Beğendiniz mi bana yaptığınız işi! dedi. Beni akıbet yeminimi bozmaya mecbur ettiniz; kefaretinizi vereceğim; günahı kalırsa boynunuza olsun! (Y. K. Karaosmanoğlu, K.)*

2.2.1.7.2. Mecbur hisset-

Mecbur ve hisset- sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelen *mecbur hisset-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyiciyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşurdur. *Mecbur hisset-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi de zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir.

(44) *Ama kendimi mecbur hissettim. Çünkü, bazı okurların ferasetinden kuşkuluyum. (E. Ardiç, 15 06 2000)*

2.2.1.7.3. Mecbur kal-

Mecbur ve kal- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *mecbur kal-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade etmektedir. Bu işaretleyici de zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. *Mecbur kal-* sözlüksel yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur değil, konuşur dışı unsurlardır.

(45) *Ben, iki buçuk yaşında kadarmışım. Yaz o kadar şiddetli olmuş ki, şehirde barınmak kabil olmamış; babam, annemle beni bu köye getirmeye mecbur kalmış. (R. N. Güntekin, Ç.)*

2.2.1.7.4. Mecbur kıl-

Mecbur ve kıl- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *mecbur kıl-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici de zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. *Mecbur kıl-* sözlüksel yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisiyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(46) *On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, iskândan yıllarca sonra, şartlar yavaş yavaş halkı toprağa bağlanmaya mecbur kılar. (Y. Kemal, İ.)*

2.2.1.7.5. Mecbur ol-

Mecbur ve ol- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *mecbur ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. *Mecbur ol-* gereklilik işaretleyicisinin kodladığı gerekliliğin kaynağı konuşur değil, konuşur dışı unsurlardır.

(47) *Kapıda burnundan havaya soğuk dumanlar çıkararak eşinen güzel bir atın yüzünü okşadıktan sonra içeri girdim. Avlu, karanlık olduğu için lamba yakmaya mecbur olmuşlardı. (R. N. Güntekin, Ç.)*

2.2.1.7.6. Mecburiyeti var

Mecburiyet ve var sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *mecburiyeti var* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyicinin kodladığı gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. İ- ek fiili ve –dİ ya da –mİş zaman, görünüş eklerini alarak yüklem olabilen *mecburiyeti var* sözlüksel yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi şahıs eklerini almamaktadır. *Mecburiyeti var* sözlüksel yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi i- ek fiilinin –dİ zaman ve görünüş ekini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu işaretleyici *ne* soru sözcüğüyle birleştiğinde bir işin, hareketin yapılmasının zorunlu olmadığını ifade etmektedir.

(48) *Asıl mühim olanı kendi hastalığıydı. Çünkü perhiz mecburiyeti vardı. (A. H. Tanpınar, H.)*

2.2.1.8. Şart

Şart sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretlemektedir. Ek fiilin geniş zamanını ya da i- ek fiilinin –dİ ya da –mİş zaman, görünüş eklerini alarak yüklem olabilen *şart* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi şahıs eklerini almamaktadır. Bu işaretleyici ile işaretlenen gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. *Şart* sözlüksel yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi i- ek fiilinin –dİ zaman ve görünüş ekini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş

yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyebileceği gibi gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de işaretleyebilir, hangisini işaretlediği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(49) *Çünkü sırf ceza hukuku ve soruşturma hukuku bilgisiyle bankacılık işlemlerini soruşturmak imkânsızdır; bankacılık bilgisi de şarttır.* (T. Akyol, 20 10 2000)

2.2.1.8.1. Şart koş-

Şart ve koş- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *şart koş-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyiciyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. *Şart koş-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir.

(50) - *AB, Yunanistan'ı ve Kıbrıs'ı tam üye ve aday olarak alırken, 'Türkiye ile sorunlarınızı çözün' demedi. Bize ise bunu şart koşuyor.* (T. Akyol, 20 12 1997)

2.2.1.8.2. Şart ol-

Şart ve ol- sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan *şart ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerinin tamamını almamaktadır. *Şart ol-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisinin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(51) *Deli Musto en önce gitmişti. "Gavurun dağlarında, ormanlarında döğüştükten kelli, gendi memleketimiz için kavga şart oldu... Hem de nasıl!" Bu kavga bir başka kavgaydı.* (M. Hacıhasanoğlu, İ.)

2.2.1.9. Zorunlu

Zorunlu sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Bu işaretleyici i- ek fiili ile –dI ya da –mİş zaman ve görünüş eklerini veya ek fiilin geniş zamanını alarak yüklem olur. Şahıs eklerini almayan *zorunlu* yüksek gereklilik işaretleyicisi i- ek fiili ve –dI zaman, görünüş ekleriyle kullanıldığında gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) da ifade edebilir, hangisini kodladığı dil içi

bağlamdan anlaşılır. *Zorunlu* yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(52) *Bırakın onun bir güvenlik görevlisi olmasını, yalnızca bize yaptığı yardımları göz önüne alsak bile buna zorunluyuz.* (A. Ümit, P.)

2.2.1.9.1. Zorunlu kıl-

Zorunlu ve kıl- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *zorunlu kıl-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. *Zorunlu kıl-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisiyle kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur olabileceği gibi konuşur dışı unsurlar da olabilir. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir.

(53) *Dışarıdan ciddi hiçbir yardım almadan süren bu direniş, Fransızların önemli kuvvetlerini kentte tutmalarını zorunlu kılmış.* (A. Ümit, P.)

2.2.2. Kiplik Zarflar ve Kiplik Sözcükler

Kiplik zarflar; kip ve kipliğin anlamını derecelendirme, sınırlandırma, belirginleştirme, değiştirme, pekiştirme gibi yönlerden etkileyen, cümlede zorunlu olamayan kimi kaynaklarda belirteç, belirleyiciler, yönlendiriciler gibi terimlerle de ifade edilen ögelerdir. Çalışmamızda taranan metinlerde *mutlaka, herhâlde, kesinlikle, galiba, belki, muhakkak, behemehal, illa, muhtemelen, mutlak* kiplik zarflarının gereklilik işaretleyicileriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. *Mutlaka, kesinlikle, behemehal, muhakkak, mutlak, illa* kiplik zarflarının gereklilik işaretleyicileriyle kullanıldıklarında bu işaretleyicilerin anlamını yüksek gerekliliğe (zorunluluk); *herhalde, belki, galiba, muhtemelen* kiplik zarflarının gereklilik işaretleyicileri ile kullanıldıklarında gereklilik işaretleyicilerinin anlamlarını düşük gerekliliğe, dönüştürdüğü görülmüştür. Ayrıca *herhalde, belki, galiba, muhtemelen* kiplik zarflarının ihtimal, tereddüt, şüphe gibi kiplik anlamlar ürettiği de görülmüştür.

Kiplik sözcükler de cümlenin kiplik değerini etkileyen, değiştiren sınırlandıran, derecelendiren, konuşurun tutum ve beklentilerini yansıtan ögelerdir. Kiplik sözcükler kiplik zarflardan yapıları yönüyle ayrılır. Bu sözcükler daha çok cümle görünümündedir.

Ancak bu sözler, her ne kadar şekil açısından bir cümle görünümünde olsalar da tek başlarına bağımsız bir yargı bildiremedikleri için cümle değerinde değildirler. Bir kuşaktan diğerine aktarılan bu sözlerin yazılı ve sözlü iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilirdiğinden dolayı Türkçede çok yaygın bir kullanım alanı vardır. Çalışmamızda taranan metinlerde *sanırım*, *zannederim*, *ne olursa olsun*, *ne yapıp yapıp*, *ne edip edip*, *ister istemez* kiplik sözlerinin gereklilik işaretleyicileriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan *ne olursa olsun*, *ne yapıp yapıp*, *ne edip edip*, *ister istemez* kiplik sözlerinin gereklilik işaretleyicilerinin anlamlarını yüksek gerekliliğe (zorunluluk) *sanırım*, *zannederim* kiplik sözlerinin ise gereklilik işaretleyicilerinin anlamlarını tereddüt, şüphe, ihtimale dönüştürdüğü görülmüştür.

2.3. Morfolojik Leksikoloji Bağlantılı Gereklilik İşaretleyicileri

Gerekliliği işaretlemek için morfolojik işaretleyicilerin yeterli olmadığı, morfolojik ve sözlüksel öğelerin birleşmesiyle oluşan kimi kaynaklarda analitik yapı, periferik kullanım olarak da adlandırılan işaretleyicilerdir. Bu işaretleyicilerin bazıları bütün şahıslarda kimisi belli şahıslarda gereklilik kodları. Morfoloji leksikoloji bağlantılı gereklilik işaretleyicileri çeşitli bağlamlara ve kiplik zarflara, kiplik sözlere, konuşur, alıcı ilişkisinde *i-* ek fiilinin *-di* ya da *-miş* zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak gereklilik haricinde yüksek gereklilik (zorunluluk), tavsiye, uyarı, ihtimal, istek gibi kiplik anlamlar da ifade edebilir.

2.3.1. *-mA* gerek-

-mA fiilden isim yapım eki ve gerek- fiilinin birleşmesinden oluşan *-mA gerek-* morfoloji leksikoloji bağlantılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodları. Bu işaretleyici konuşur, alıcı, dil bilgisel özne ilişkisine, kiplik sözlere, kiplik zarflara, *-mA* olumsuzluk, *-A bil-* biçimbirimine, *mI* soru ögesine bağlı olarak yüksek gereklilik (zorunluluk), gerçekleşmiş ya da gerçekleşmemiş gereklilik kodlayabilmesinin yanı sıra istek, uyarı, tavsiye, kararsızlık, tahmin, emir, çıkarım gibi çeşitli kiplik anlamlar da ifade edebilmektedir. İyelik eklerini alabilen *-mA gerek-* morfoloji leksikoloji bağlantılı gereklilik işaretleyicisi *i-* ek fiili ile kullanıldığında *-di*, *-miş* zaman ve görünüş eklerini de alabilmektedir.

(54) *Bir miktar da köylünün katkıda bulunması gerekiyor...* (Ş. Bulut, Ü.)

(55) *Kader onları öyle bir biçimde bir araya getirmişti ki birinin mutlu olması için öbürünün mutlaka mutsuz olması gerekiyordu.* (A. Altan, İ.)

2.3.2. –mAk gerek-

-mAk fiilden isim yapım eki ve gerek- fiilinin birleşmesinden oluşan –mAk gerek- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlamaktadır. Bu işaretleyici şahıs eklerini almazken zaman ve görünüş eklerini almaktadır. –mAk gerek- işaretleyicisi ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Morfolojik işaretleyicilerle söz dizimi sınırlılıkları nedeniyle ifade edilemeyen bazı zaman ve görünüş kategorileri, sözlüksel gereklilik işaretleyicileriyle ya da –mAk gerek- gibi morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicileri ile ifade edilmektedir. –mAk gerek- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi bağlama, kiplik zarflara, kiplik sözlere ve –mA olumsuzluk ve –A bil- biçimbirimlerine bağlı olarak yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebilirken istek, uyarı, tereddüt, ihtimal gibi kiplik anlamlar da kodlayabilmektedir.

(56) *Enflasyonu düşürmek için böyle "1 katrilyonluk" kemer sıkarken, ekonomide büyük çöküntüler olmaması için, dışardan kredi almak gerekiyor.* (T. Akyol, 20 01 1998)

(57) *Mutlaka terbiyesizlik yapmak, sinirlendirmek, dayak atmak gerekiyor.* (M. A. Birand, 05.01.1997)

2.3.3. –mA gerek

-mA fiilden isim yapım eki ve gerek isminin birleşmesinden oluşan –mA gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. İyelik eklerini alan bu işaretleyici, i- ek fiili ile –dİ ya da –mİş zaman, görünüş eklerini de alabilmektedir. Çeşitli kiplik zarflara, bağlama, kiplik sözlere, konuşur, alıcı, dil bilgisel özne ilişkisine, -mA olumsuzluk biçim birimine, i-ek fiilinin -dİ, -mİş zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak yüksek gereklilik (zorunluluk), gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmemiş gereklilik kodlayabilen bu işaretleyici tavsiye, istek, uyarı gibi farklı kiplik anlamlar da ifade edebilmektedir.

Bu işaretleyici ile kodlanan gerekliliğin gerçekleşmiş mi, gerçekleşmemiş mi olduğu dil içi bağlamdan anlaşılmalıdır.

(58) *Ama seçimleri kazansa bile, makam koltuğuna oturabilmesi için, devletten yediği dayakları sineye çekebilecek biri olduğunu onlara kanıtlaması gerek.*
(O. Pamuk, K.)

(59) *Hem mutlaka bir kitaplık daha konması gerek.* (Z. Ankara, U.)

2.3.4. –mAk gerek

-mAk fiilden isim yapım eki ve gerek isminin birleşmesinden oluşan –mAk gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Bu işaretleyici; i- ek fiili ile kullanıldığında –dI ya da –mIş zaman, görünüş eklerini alabilir, şahıs eklerini ise almaz. –mA gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi çeşitli kiplik sözlerle, kiplik zarflarla, -mA olumsuzluk biçim birimiyle, mI soru ögesiyle, i- ek fiilinin –dI ya da -mIş zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak yüksek gereklilik (zorunluluk), gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmemiş gereklilik kodlayabilir. –mAk gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisinin gerçekleşmiş gereklilik mi, gerçekleşmemiş gereklilik mi ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılır. Ayrıca –mAk gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi bu kullanımlara ve konuşur, alıcı, dil bilgisel özne ilişkisine dayalı olarak tavsiye, uyarı, istek gibi kiplik anlamlar da ifade edebilmektedir.

(60) *Öteden dolanıp, aradaki tümseğe çıkmaq gerek.* (Y. Kemal İ.)

2.3.5. -sA gerek

-sA dilek kipi kodlayıcısı ve gerek isminin birleşmesinden oluşan morfoloji leksikoloji bağıntılı –sA gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlamaktadır. Morfoloji leksikoloji bağıntılı bu gereklilik işaretleyicisi Türkiye Türkçesinde daima ol- yardımcı fiiliyle birlikte kullanılmaktadır. Bu işaretleyici tahmin ve çıkarım anlamları da üretebilmektedir. –sA gerek morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisinin Türk dilinin tarihî devirlerinde ise gelecek zaman ve gereklilik kodladığı bilinmektedir (bk. Timurtaş

1977; Akkuş 2000; Ata-Ölmez 2003). Zaman ve görünüş eki almayan *-sA gerek* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisinin *-san gerek, -salar gerek* gibi şahıs ekli örneklerine taranan metinlerde birkaç kez rastlanmıştır. *-sA gerek* işaretleyicisi geniş zaman ek fiili ve i-ek fiilinin *-dI* ya da *-mİş* zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle de kullanılmaktadır. Bu işaretleyici ile kodlanan tahmin ve çıkarım anlamı, *herhalde, belki, muhtemelen, muhakkak, mutlaka* gibi kiplik zarflar ile derecelendirilmektedir.

(61) *-Çok haklısınız efendim, diyordu. Yeniden gözden geçireyim efendim. Bir hatam söz konusu olsa gerek. (M. İ. Karatepe, Ç.)*

2.3.6. **-mA icap et-**

-mA fiilden isim yapım eki ve *icap et-* birleşik fiilinden oluşan *-mA icap et-* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlamaktadır. Şahıs eklerini almayan bu işaretleyici zaman, görünüş ve iyelik eklerini alabilmektedir. Bu işaretleyici ile kodlanan gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. *-mA icap et-* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi mutlaka, *muhakkak* gibi kiplik zarflarla kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlayabilmektedir.

(62) *Bunun için de bir genç kızın, izdivaçtan evvel, birçok muhtelif genç adamlarla hisçe, fikirce, muvakkat, fasılalı, devamlı rabbitalar akdetmesi, hayattaki eşini kendi tecrübeleriyle bulması icap eder. (P. Safa, G.)*

2.3.7. **-mAk icap et-**

-mAk fiilden isim yapım eki ve *icap et-* birleşik fiilinden oluşan *-mAk icap et-* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlamaktadır. Bu işaretleyici zaman ve görünüş eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır. *-mAk icap et-* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi ile ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Bu işaretleyici mutlaka, *muhakkak* gibi kiplik zarflarla kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlayabilmektedir.

(63) *Bunun için paraları ve gümüş saatleri nereye koyduğunu söylemek icap ediyordu. (S. Ali, B.Ö. I)*

2.3.8. –mA lâzım

-mA fiilden isim yapım eki ve lâzım sözcüğünün birleşmesinden oluşan –mA lâzım morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Bu işaretleyici iyelik eklerini alır, şahıs eklerini almaz. İ- ek fiili ile kullanıldığında –dİ ya da –mİş zaman ve görünüş eklerini alabilir. –mA lâzım morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi kiplik zarflarla, kiplik sözlerle, i- ek fiilinin –dİ ya da –mİş zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle, –mA olumsuzluk biçimbirimiyle, mI ve ne soru sözcükleriyle kullanıldığında yüksek gereklilik (zorunluluk), gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmemiş gereklilik ifade edebildiği gibi tahmin, tavsiye, uyarı, istek, kararsızlık, pişmanlık, üzüntü, çıkarım gibi kiplik anlamlar da üretebilir. –mA lâzım morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisiyle işaretlenen gereklilik konuşardan ziyade konuşur dışı unsurlardan kaynaklanmaktadır. Bu işaretleyicinin gerçekleşmiş gereklilik mi, gerçekleşmemiş gereklilik mi ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(64) - *Doğru. Hiç olmazsa ayda on lira vermen lâzım. (O. Kemal, C.)*

(65) *Vefasızlık ettin. İkimizden birinin mutlaka ortadan kalkması lâzım. (Atsız, R.)*

2.3.9. –mAk lâzım

-mAk fiilden isim yapım eki ve lâzım sözcüğünün birleşmesinden oluşan –mAk lâzım morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi düşük gereklilik kodlar. Bu işaretleyiciyle kodlanan gereklilikte şahıs, zaman ve görünüş ekleri bulunmaz. Şahıs yerine yapılması gereken hareket vurgulanır. –mAk lâzım gereklilik işaretleyicisi kiplik zarflarla, kiplik sözlerle, –mA olumsuzluk biçimbirimiyle, mI soru sözcüğüyle, i- ek fiilinin –dİ ya da –mİş zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak yüksek gereklilik (zorunluluk), gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmemiş gereklilik ifade edebildiği gibi tavsiye, istek, pişmanlık, kararsızlık

gibi kiplik anlamlar da üretebilir. Bu işaretleyiciyle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır

(66) *-Bir kat daha çıkmak lazım. Burası hem bize; hem hizmetimize bakanlara dar geliyor. (S. Ali, B.Ö. II)*

(67) *Hele benim gibi bir kimse için mutlaka candan bir bakanı olmak lazım. (Y. K. Karaosmanoğlu, Y.)*

2.3.10. -mA-y-A mecbur bırak-

-mA fiilden isim yapım eki ile mecbur bırak- birleşik fiilinden oluşan -mA mecbur bırak- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. -mA mecbur bırak- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı ise konuşur dışı unsurlardır.

(68) *Fakat hiç akla gelmeyen bir vaka, Ali Rıza Bey'in bu hesaplarını altüst etmiş, onu elli beş yaşında devlet memuriyetinden çekilmeye mecbur bırakmıştı. (R. N. Güntekin, Y.)*

2.3.11. -mAk mecburiyetinde+ ek fiil

-mAk fiilden isim yapım eki, mecburiyetinde sözcüğü ve ek fiilin birleşmesinden oluşan -mAk mecburiyetinde + ek fiil morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Geniş zaman ek fiilini, i- ek fiili ve -dİ ya da -mİş zaman, görünüş eklerini, şahıs eklerini alabilir. Bu işaretleyici ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşur dışı faktörlerdir.

(69) *Hiçbir kabile tanrısız olmaz; biz tanrılarımızı yaratmak yahut yeniden bulmak mecburiyetindeyiz. (A. H. Tanpınar, H.)*

2.3.12. -mAk mecburiyetinde kal-

-mAk fiilden isim yapım eki ile mecburiyetinde ve kal- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan -mAk mecburiyetinde kal- morfoloji leksikoloji bağıntılı

gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici zaman, görünüş ve şahıs eklerini almaktadır. *-mAk mecburiyetinde kal-* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşur olabileceği gibi konuşur dışı unsurlar da olabilmektedir.

(70) *Bu çocukların ikisi de birbirlerine olan sevdalarında öyle sebat ettiler ki, nihayet anneleri, babaları da baş eğmek mecburiyetinde kaldı. (R. N. Güntekin, Ç.)*

2.3.13. –mAk mecburiyeti var

-mAk fiilden isim yapım eki ile mecburiyet ve var sözcüklerinin birleşmesinden oluşan *-mAk mecburiyeti var* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici ile ifade edilen yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşur dışı unsurlardır. *-mAk mecburiyeti var* morfoloji leksikoloji bağıntılı yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi i- ek fiili ile –dI ya da –mIş zaman ve görünüş eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır. Bu işaretleyici; i-ek fiili, –dI ya da -mIş zaman ve görünüş ekleriyle kullanıldığında gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) veya gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. *-mAk mecburiyeti var* yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisinin gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi, gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi kodladığı metin içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(71) *Burada konuşmak mecburiyeti var. (R. N. Güntekin, M.)*

2.3.14. –mA şart

-mA fiilden isim yapım eki ve şart sözcüğünün birleşmesinden oluşan *-mA şart* morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi konuşur dışı unsurlardan kaynaklanan yüksek gereklilik (zorunluk) kodlar. *-mA şart* yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi i- ek fiili ile kullanıldığında –dI ya da –mIş zaman ve görünüş eklerini alabilirken şahıs eklerini alamamaktadır. Bu işaretleyici i- ek fiilinin –dI ya da -mIş zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak alay, küçümseme, beğenmeme gibi anlamların yanı sıra gerçekleşmemiş

yüksek gereklilik (zorunluluk), gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de kodlayabilir. Bu işaretleyicinin gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi, gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(72) Orada duyulan sıcaklığın bir an yalnızca şefkat ve güven akımını taşıması şarttır. Orada, o dinlediğiniz yerde... bir an... Sonra sık sık ta bir açıklama bekler ya kadınlar... (M. İzmirli, K)

2.3.15. –mAk şart

-mAk fiilden isim yapım eki ve şart sözcüğünün birleşmesinden oluşan –mAk şart morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi konuşur dışı faktörlerden kaynaklanan yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Bu işaretleyici i- ek fiili ile kullanıldığında –dI ya da -mİş zaman, görünüş eklerini alabilirken, şahıs eklerini alamamaktadır. –mAk şart morfoloji leksikoloji bağıntılı yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi i- ek fiili, –dI ya da -mİş zaman, görünüş ekleriyle kullanımına bağlı olarak alay, küçümseme, beğenmeme gibi anlamların yanı sıra gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) veya gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de kodlayabilir. Bu işaretleyicinin gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi, gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(73) Hem de niçin? Üç beş günlük beleş bir yaşam için... Ulusal kültürü çağdaş uygarlıkla buluşturmak şarttır. Bu da ancak düşünce ve anlatım ufuklarını genişletmekle olur. (Ç. Altan, 05.01.1997)

2.3.16. –mAk zorunda + ek fiil

-mAk fiilden isim yapım eki ve zorunda sözcüğünün geniş zaman ek fiili veya i-ek fiilinin –dI ya da -mİş zaman, görünüş eklerini almış biçimiyle kullanılan –mAk zorunda + ek fiil morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Şahıs eklerini alabilen bu işaretleyici ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Bu işaretleyici i-ek fiilinin –dI ya da –mİş zaman ve görünüş eklerini almış şekliyle kullanıldığında

gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılır.

(74) *Bu konuda Türkiye'nin yardımını talep edenler, böyle bir sorunun gerçekçi cevabını kabul etmek zorundalar.* (E. Özkök, 06.02.1998)

(75) *Tavandan sarkan rengârenk balonların, yaldızlı tüllerin uçtuğu, kreponların küçük bir esintiyle havada ahenkle yer değiştirdiği bu giriş katının, aslında bir eski zaman köşkünün selamlık dairesi olduğunu belirtmek zorundayız.* (A. Yurdakul, K.)

2.3.17. –mAk zorunda bırak-

-mAk fiilden isim yapım eki ile zorunda ve bırak- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan –mAk zorunda bırak- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Bu işaretleyicinin kaynağı konuşurun kendisi olabileceği gibi konuşur dışı unsurlar da olabilir. –mAk zorunda bırak- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilmektedir. –mAk zorunda bırak- morfoloji leksikoloji bağıntılı yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi –mA olumsuzluk biçimbirimi ile kullanıldığında uyarı anlamı ifade etmektedir.

(76) *El sallayacaktım sana uzaktan, ama arkanda beliren bir hanımın yüzü - annen olmalıydı-, bir de tam o sırada gürültüyle yanı başımdan geçen yeni bir tren, yeniden adımlarımı açmak zorunda bıraktı beni.* (E. Öz, S.)

(77) *Gitmemizi istiyorsan açıkça söyle, dedi. Böyle müziklerle bizi gitmek zorunda bırakma.* (A. Altan, S.)

2.3.18. –mAk zorunda hisset-

-mAk fiilden isim yapım eki ile zorunda ve hisset- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan –mAk zorunda hisset- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Zaman, görünüş ve şahıs eklerini alabilen bu işaretleyici ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşurdur.

(78) Sor Clementine'in fakir görünümlü pahalı hediyesinin yanında Hikmet Bey'in hediyesi biraz fazla gösterişli kalmıştı; kendini bir açıklama yapmak zorunda hissetti. (A. Altan, İ.)

2.3.19. –mAk zorunda kal-

-mAk fiilden isim yapım eki ile zorunda ve kal- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan –mAk zorunda kal- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlar. Bu işaretleyici ile ifade edilen yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşur dışı unsurlardır. Zaman ve görünüş eklerini alabilen bu işaretleyici şahıs eklerini de alabilmektedir.

(79) Eve gidip uyumak istiyordu. «Hiçbir isteğim gerçekleşmiyor» diye düşündü. Uzun boylu olmak, ünlü şair olmak, zengin olmak ve hemen eve gidip uyumak istiyordu. İsteddiği hiçbir şeyi yapamıyor, istemediği her şeyi yapmak zorunda kalıyordu. (A. Altan, İ.)

2.3.20. –mA zorunlu + ek fiil

-mA fiilden isim yapım eki ile zorunlu sözcüğünün geniş zaman ek fiilini veya i- ek fiilinin –dİ ya da -mİş zaman, görünüş eklerini alarak yüklem olabilen bu işaretleyici yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Şahıs eklerini almayan, iyelik eklerini ise alabilen –mA zorunlu + ek fiil yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyicisi ile kodlanan yüksek gerekliliğin (zorunluluk) kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(80) Kanserle birkaç hafta birlikte yaşadktan sonra bu bakış açısı beni artık rahatlatmaz olmuştu. Birlikte yaşamamız zorunluymuştu. (H. Babaoğlu, 07.06.2006)

2.3.21. –mAk zorunlu + ek fiil

-mAk fiilden isim yapım eki ile zorunlu sözcüğünün i- ek fiilinin –dİ ya da -mİş zaman ve görünüş eklerini almış şeklinin birleşmesinden oluşan bu işaretleyici yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Şahıs ve iyelik eklerini almayan bu işaretleyici ile kodlanan yüksek gerekliliğin kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(81) *O gün geldiğinde ders mers olmazdı. Tatildi. Ama törenlere katılmak zorunluydu. (H. Aksay, 17.11.2010)*

2.3.22. –mA zorunlu ol-

-mA fiilden isim yapım eki ile zorunlu ve ol- sözcüklerinin birleşmesinden oluşan –mA zorunlu ol- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Zaman, görünüş ve iyelik eklerini alabilen bu işaretleyici şahıs eklerini almamaktadır. Yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlayan –mA zorunlu ol- morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisi ile ifade edilen yüksek gerekliliğin (zorunluluğun) kaynağı konuşur dışı unsurlardır.

(82) *10 yıl sonra, bunu kalıcı harekâtın izlemesi zorunlu olacaktı. (G. Civaoglu, 20.07.1999)*

3. –mAll GEREKLİLİK İŞARETLEYİCİSİNİN GEREKLİLİK DIŞI ANLAM KATEGORİLERİ

-mAll morfolojik gereklilik işaretleyicisi daima gereklilik ifade etmemektedir. Çeşitli bağlamlara, konuşur, alıcı, dil bilgisel özne, sözlüksel özne ilişkisine, kiplik zarflar ve kiplik sözlere i- ek fiilinin –dI, -mIş zaman ve görünüş eklerini almış biçimiyle kullanımına bağlı olarak başka kiplik anlamlar da kodlamaktadır. Bu bölümde –mAll gereklilik işaretleyicisinin kodladığı bu farklı anlamların neler olduğu ve bu anlamları hangi durumlarda kodladığı ele alınacaktır. -mAll gereklilik işaretleyicisi dışında gereklilik ifade eden işaretleyicilerin kodladığı farklı anlamlar ikinci bölümde ele alındığı için bu anlamların neler olduğuna burada tekrar değinilmeyecektir.

3.1. İstek

-mAll morfolojik gereklilik işaretleyicisi istek anlamını kodladığı durumlarda konuşurun duygu, düşünce, görüş ve hayallerini yansıtmaktadır. Ol- yardımcı fiiliyle şiir dilinde yaygın bir kullanım alanı vardır. Daha çok konuşur birinci kişi (ben), dil bilgisel özne üçüncü kişi (o) şeklindedir. –mAll morfolojik gereklilik işaretleyicisinin istek anlamını kodladığı durumlarda konuşur ve alıcı arasında bilgi birikimi, eğitim durumu ve toplumsal statü yönünden bir üstünlük bulunmamakta, bulunuyorsa da çeşitli nedenlerle (arkadaşlık, dostluk vb.) dikkate alınmamaktadır.

(83) *Bekârlık canına yetmişti. Yakınlarda bir karı peydahlamak fena olmayacaktı. Köy nikâhı yapmalı, sonra aklı esince bırakıp gitmeli...* (K. Tahir, A.)

(84) *Şimdi sadece görüntüsünü izlediğim televizyonu kapatmalı, bir bardak ılık süt içmeli ve uyumalıyım.* (Z. Ankara, U.)

(85) *Bir eşi olmalı insanın*

Rüzgâr onun kokusunu getirmeli,

Yağmur o'nun sesini,
Akşam... onu görecek diye, pırpır etmeli yüreği,
Ayakları birbirine dolaşmalı heyecandan, eve dönerken,
Cennetten köşe almışçasına
Sevdiği, sakındığı, bakmaya kıyamadığı...
Her bir hücrelerinden aşkın fışkırdığı,
Çölde okyanusu yaşadığı bir eşi olmalı insanın!!!
Ben seni ölene dek seveceğim boş laf!!!
Ben seni sevdiğçe ölmeyeceğim... (C. Yücel, B.)

3.2. Emir

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin emir kodladığı durumlarda konuşurdan alıcıya empoze edilen güçlü bir buyruk vardır. Konuşur ve alıcı arasında toplumsal statü yönünden üstünlük bulunmakta ve bu üstünlük iletişimde dikkate alınmaktadır. –*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi emir ifade ettiği durumlarda konuşur birinci kişi, dil bilgisel özne ise ikinci kişidir, Konuşurun alıcı üzerindeki yaptırım gücü yüksektir.

(86) -Haydi bakalım. Bugün sana benden izin. Noksanlarını tamamlayıp yarın sabah erkenden iş başı yapmalısın... Marş! (U. N. Yiğiter, S.)

(87) Ama hemen ameliyat olmalısınız. Her geçen gün sizin için tehlikelidir. - Hemen olsun efendim. Emredin bugünden yatayim. (S. Ali, B. Ö. II)

3.3. Tavsiye

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin tavsiye anlamı kodladığı durumlarda konuşurun alıcıya; nasihat etme, yol gösterme alıcıyı eğitme amacı vardır. Konuşur ve alıcı arasında yakın bir ilişki (anne-baba-çocuk, öğretmen-öğrenci, abi-kardeş) bulunmakta, toplumsal statü farkı varsa da dikkate alınmamaktadır. Ancak konuşurun tecrübe yönünden alıcıdan üstünlüğü

bulunmaktadır. Konuşurun alıcı üzerindeki yaptırım gücü emire göre zayıftır. Bu durumlarda çoğunlukla konuşur birinci tekil kişi (ben), dil bilgisel özne ikinci kişi (sen-siz) dir.

(88) *Peki kızım, konuşalım. Bir kere, muallime olmaktan katiyen ümidini kesmemelisin. Vaka hakkında sana bugün biraz tafsilât verebilirim. (R. N. Güntekin, Ç.)*

(89) *Bak oğlum yıldızlara, nasıl parlıyorlar, derdi; bunlara şaşmayı öğrenmelisin. Her şeye şaşardı zaten, yıldızlara, güneşe, çiçeklere, ağaçlara, geceye, gündüze. (A. Altan, S.)*

(90) *Ciddi ve ağırbaşlı olmalısın. Çocukluğa, yaramazlığa, inatçılığa artık nihayet vermelisin. Kâmrân'ın ne kadar ince hisli ve nazik olduğunu biliyorsun. (R. N. Güntekin, Ç.)*

(91)- *Okumalısınız. Okumak insanın dünyasını genişletir. Üstelik zevklidir de. (A. Altan, S.)*

3.4. Tahmin, İhtimal

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin tahmin anlamı kodladığı durumlarda konuşurun bir şeyi yaklaşık olarak değerlendirmesi, tahminde bulunması söz konusudur. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi tahmin anlamı kodlarken isim ve ol- yardımcı fiiliyle ya da -*mİş* veya (*X*)*yor* biçimbirimini almış bir fiil ile ol-yardımcı fiilinin birleşmiş şekliyle kullanılmaktadır. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan tahmin anlamı *herhâlde, belki, muhtemelen, büyük ihtimalle* gibi kiplik zarflarla ve *zannederim, sanırım* gibi kiplik sözlerle pekiştirilmektedir. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin tahmin, ihtimal anlamı kodladığı bağlamlarda dil bilgisel özne üçüncü tekil kişi (o), konuşur ise birinci tekil kişi (ben) dir.

(92) *Bir kız, onyediyedi, onsekiz yaşlarında olmalıydı, elini uzattı, sırtıma götürdü, indirdi; ayağının burnuyla bir tırtıl daha ezdi. (B. Karasu, D.)*

(93) *Sıcak havada sımsıkı göğsüne bastırır, orada soluğunu keser gibi, nefes aldirmeden sıkarken, ince ince sızan teri geçmiş olmalı. (M. İzmirli, K.)*

(94) *-Çağırdım. Bir şeyler döktüm yiyecek. Gelmedi. Hasta olmalı herhalde. (N. Cumalı, K.)*

(95) *“Pardon Madame, aramızda kaç yıl var?” Yüzden biraz fazla olmalı. (B. Uzuner, P.)*

3.5. Çıkarım

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin çıkarım anlamı kodladığı durumlarda konuşurun bir delilden hareketle bir yorumda, tahminde bulunması söz konusudur. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi çıkarım anlamı kodlarken -*mİş* zaman ve görünüş ekini almış bir fiil ile ol- fiilinin birleşmesinden oluşan biçimle kullanılmaktadır. Aynı biçim tahmin anlamı da kodlayabilmektedir. Aralarındaki fark delilin bulunup bulunmamasıyla ilgilidir.

(96) *Boncuk, güneş ışığı olmadan insan gözüne -hemen- kolayca görünmediğine göre de, naylon veya mikadan olmalıydı. (K. Doruk, R.)*

(97) *- Böyle serazatça ateş etmelerine bakılırsa, isyancılar düzenli birlikleri şehir dışına sürmüş olmalılar. (A. Altan, İ.)*

3.6. Yüksek Gereklilik (Zorunluluk)

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi özellikle *mutlaka, muhakkak, illa, kesinlikle, behemehal* gibi kiplik zarflarla ve *ne yapıp yapıp, ne edip edip, ne olursa olsun, ister istemez* gibi kiplik sözlerle kullanıldığı zaman yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. Bu işaretleyici ile ifade edilen zorunluluğun kaynağı konuşur olabileceği gibi kanun, yönetmelik, dini ve ahlaki kurallar, toplumsal kaideler de olabilmektedir. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi zorunluluk kodladığı durumlarda i- ek fiilinin -*dI* ya da -*mİş* zaman, görünüş eklerini almış biçimleriyle kullanılırsa gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebileceği gibi; gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) da ifade edebilir. Bu

işaretleyicisinin gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi; gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) mi kodladığı dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(98) - *Bu fevkalâde bir parça. Beni bırak da sen git. Bir çare bulup mutlaka yüzünü açtırmalıyım. (R. N. Güntekin, Ç.)*

(99) *Ne yapıp yapmalı, buna bir çare bulmalı, diyordu. (Y. K. Karaosmanoğlu, Y.)*

(100) *Doktor çağırmak adetti. Hastalar iyileşsin, iyileşmesin doktor çağırılmıyordu. (A. H. Tanpınar, H.)*

3.7. Sitem

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi konuşur ve alıcı arasındaki yakın ilişkiye bağlı olarak konuşurun alıcıya karşı kırgınlığını, üzüntüsünü, alınganlığını, ifade ettiği durumlarda sitem anlamını kodlar. Morfolojik gereklilik işaretleyicisinin bu anlamı ifade ettiği durumlarda konuşur (ben), dil bilgisel özne ise ikinci tekil ya da çoğul kişidir. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin sitem anlamı kodladığı zaman -*mA* olumsuzluk biçim birimi ile *i-* ek fiilinin -*dI* zaman, görünüş ekini almış şekliyle kullanılır.

Konuşan: İki Arkadaş, Teoman ve Esra

(101) *"Bunu yapmamalıydınız. Böyle bir günde güzelliğinize gölge düşürecek şeylerden kaçınmalıydınız." (A. Ümit, P.)*

Konuşan: İki Arkadaş, Ömer ve Fazıla

(102) - *Salağın tekiydi ama onun dediği çıktı. Sen o anahtarı kaybetmemeliydin. Bazı küçük şeyler çok önemlidir. (A. Altan, S.)*

3.8. Kararsızlık, Tereddüt

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin kodladığı kararsızlık, şüphe gibi anlamlar daha çok *nasıl, ne, ne zaman, nerede* gibi soru sözcükleri ve *mI* soru ögesiyle kullanımından kaynaklanmaktadır. Soru sözcükleri ve soru ögesi bilgi amaçlı kullanımının yanında kararsızlık, şüphe gibi anlamlar da ifade edebilmektedir.

(103) *Ona sarılması mı gerekiyordu, yoksa ağlamasının geçmesini mi beklemeliydi, bilemeden bir süre acemice yanında dikildi. (A. Ümit, P.)*

(104) *Ne yapmalı? Ne demeli? Sizi ikaz için... (Y. K. Karaosmanoğlu, K.)*

3.9. Uyarı

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin uyarı anlamı ifade ettiği durumlarda konuşurdan alıcıya ikaz, ihtar, bir eylemi yapmamasını, yaptıysa tekrarlamamasını isteme vardır. Çoğunlukla konuşur alıcıdan toplumsal statü yönünden üstündür. Konuşur birinci tekil kişi (ben); alıcı ikinci veya üçüncü tekil, ya da çoğul kişidir. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin uyarı anlamı kodlaması kimi zaman *dikkat* sözcüğü ya da -*mA* olumsuzluk biçim birimi ile sağlanmaktadır. Bu durumda alıcı bütün kişiler olabilmektedir.

(105) *Dikkatli olmalı. Pot kırmamalı. Adımlarını hesaplı atmalı. Köşe bucaktaki kalıntıları bunu bekliyor çünkü. (R. Özdenören, E.)*

(106) *KÜRŞAD: Ve çocukluk yapmamalısın artık... (S. Ali, B.Ö. II)*

3.10. Alay, Küçümseme, Beğenmeme

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi alay, küçümseme, beğenmeme anlamlarını kodladığında konuşur iletişim halinde olduğu kişilerce kendine söylenen bir düşünceyi, ifadeyi, görüşü, tavsiyeyi, durumu gülünç bulduğunu, küçümsediğini, hoşlanmadığını ifade eder. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi bu anlamları kodlarken i- ek fiilinin bir veya iki defa - *mİş* zaman ve görünüş ekini almış biçimiyle kullanılır.

(107) *Herkesin aksine benim kayıtsızlığımı görünce, hemen bana yöneldi. Oysa bunu hiç istemiyordum. Enerjimi sadece mesleğimle ilgili konularda harcamamalıyım. Başka şeylere de zaman ayırmalıyım. Yalnızlıktan kimsenin mutlu olduğu görülmemişmiş. Seyahatlere çıkmalıyım, sevgililer edinmeliymişim. (Z. Ankara, U.)*

3.11. Pişmanlık-Üzüntü

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi pişmanlık, üzüntü gibi anlamları kodladığında konuşurun bir işi, bir eylemi, hareketi yapmış veya yapmamış olmaktan duyduğu pişmanlığı, rahatsızlığı ifade eder. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi bu anlamları ifade ederken i- ek fiilinin -*dI* ya da -*mİş* zaman ve görünüş ekini almış biçimiyle kullanılmaktadır. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi üzüntü ve pişmanlık anlamı kodladığında konuşur ve dil bilgisel özne birinci ya da üçüncü kişidir. Aynı biçimlerle kullanıldığında dil bilgisel özne ikinci kişi olursa sitem anlamını kodlamaktadır. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan üzüntü, pişmanlık anlamları, *ah*, *vah*, *keşke* gibi ünlemlerle *meğer* gibi bağlaçlarla pekiştirilmektedir.

(108) Artık odacı menzilesine mi düştük?» diye bağırdım. Keşke yapmamalıymışım. (Y. N. Güntekin, M.)

(109) Ah... gençlik yıllarında " çok spor yapmamalıymışım" diyordu. "Neler kaçırdığımı elden, şimdi anlıyorum." (D. Özlü, E.)

3.12. Gerçekleşmiş Gereklilik

Gerçekleşmiş gereklilik; gereklilik kodlayan bir işaretleyici ile ifade edilen gerekliliğin gerçekleşmesi, olup bitmesi, tamamlanmasıdır. -*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan gerçekleşmiş gereklilik, konuşurun alıcıdan gerçekleştirmesini hep istediği, asla istemediği, önce istemeyip sonradan istediği, umduğu, beklediği bir gereklilik olabileceği gibi konuşurun kendisinin gerçekleştirmeyi planladığı, gerçekleşmesini hiç istemediği ya da sonradan istediği bir gereklilik de olabilir. Aslında Türkçede gereklilik işaretleyicilerinin doğasında tamamlanmışlık yoktur, gereklilik işaretleyicilerinden sonra i-ek fiili ile -*dI* ya da -*mİş* zaman ve görünüş eklerinden biri getirilerek tamamlanmışlık ifadesi sağlanmaktadır. Aynı zamanda gerçekleşmemiş gereklilik de bildiren ek fiilli biçimlerin gerçekleşmiş gereklilik mi, gerçekleşmemiş gereklilik mi ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(110) *Gün gün artıyordu bu özlem içinde. Ninemi kurtarmalıydım dilenmekten! O da, öteki kadınlar gibi, kendi yaşındaki kadınlar gibi kapının önüne minder koyup oturmalı üstünde. Sigarasını tütürmeli. Kendi zamanının düğünlerini anlatmalı boyuna. Dedemin keman çalmasıyla ağlayan sarhoşları anlatmalı... Cümbüşçü Tahsin'in ölümünü... (N. Güngör, S.)*

(111) *Kızılbaş kızı geldi de Hasan'ı elimizden aldı derler, benim içime dert olur... Yörük kızı dağdan köye, çadırdan eve inmemeli... Ben seni görmemeliydim... Gördüm, sözüne uymamalıydım... Ama neyleyim, senin de tatlı sözünle güler yüzün etti bunları... (S. Ali, B. Ö. II)*

(112) *Kıvalı kuzu" dedikleri cinsten bir kızcağz... Böyle olmamalıydı, fakat olmuş. (R. N. Güntekin, Ç.)*

3.13. Gerçekleşmemiş Gereklilik

Gerçekleşmemiş gereklilik; gereklilik kodlayan bir işaretleyici ile ifade edilen gerekliliğin gerçekleşmemesidir. –*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi ile kodlanan gerçekleşmemiş gereklilik konuşurun alıcıdan istediği, beklediği bir gerekliliğin gerçekleşmemesi olabileceği gibi konuşurun kendi istediği, planladığı ama gerçekleştirmediği bir gereklilik de olabilir. Türkçede gerçekleşmemiş gereklilik ifadesi, gereklilik işaretleyicilerine i-ek fiili ile –*di* ya da –*mİş* zaman ve görünüş eklerinden biri getirilerek sağlanmaktadır. Aynı zamanda gerçekleşmiş gereklilik de bildiren ek fiilli biçimlerin gerçekleşmiş gereklilik mi, gerçekleşmemiş gereklilik mi ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(113) *Şu Deliyi öldürmeliydik, dedi. Cabbar: Onu öldürmek kolay değil Memed, dedi. Çok it adam. Yoksa ben... Ben onu öyle bırakır mıydım!...Memed. (Y. Kemal, İ.)*

(114) *Biliyorum verir ama gene de iz görürse dayanamaz. Bu Topalı daha ilk günden vurmalymışım ama... (Y. Kemal, İ.)*

3.14. Telkin

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi konuşurun bir eylemi gerçekleştirmek ya da bir duygudan, düşünceden kaçınmak veya duygu ve düşüncelerini kontrol altına almak için kendini hazırladığı, şartlandığı, durumlarda telkin anlamını kodlamaktadır. Bu kullanımlarda konuşur ve alıcı aynı kişidir. Alıcı farklılaştığında – *mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin kodladığı anlam da değişmektedir. Kişinin kendi kendini telkin gücünün yüksek olduğu bilinmektedir.

(115) Sakin olmalıyım, sakin olmalıyım. Şimdi bunu düşünmenin hiç sırası değil. Kanı beynime sıçratmaktan başka işe yaramaz. Nasılsa olay küllendi. Üzerinde durmamalıyım artık. Düşünmemeliyim. (A. Ümit, P.)

3.15. Çaresizlik

-*mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisi *ne* soru sözcüğü ile kullanıldığı kimi durumlarda konuşurun olmuş, bitmiş, gerçekleşmiş, sonuçlanmış bir eylemi değiştirmenin imkânsız olduğunu ifade ettiği çaresizlik anlamını kodlamaktadır. Bu durumlarda konuşur birinci kişi, dil bilgisel özne ise üçüncü kişidir. Bu şekil çoğunlukla konuşurun alıcıdan bilgi almayı amaçladığında kullanılmaktadır. Bu kullanımın hangi amaçla gerçekleştiği veya ne tür bir anlam ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır.

(116) Hey Çelebi... Lokman Hekim ölüme çareyi burada buldu, kitaba yazdı. Neylemeli ki kitap suya düştü, eridi. (S. Ertem, B.)

(117) Yahut da ben çok biçareyim...- diye düşündü. -Ne yapmalı? Nereye gitmeli, Yarabbim?... (A. H. Tanpınar, H.)

(118) Ne yapmalı ki, bizim torunların ancak torunları yaşayabilecek o dönemleri... (Ç. Altan, 04.05. 1998).

(119). Ne yapmalı ki hiç bir zaman sorumlu yoktur bizde. (Ç. Altan, 05.10. 1998)

(120) Benim tüfeğim kızdı, dedi. Elimi yakmaya başladı. Ne yapmalıyım? (Y. Kemal, İ.)

SONUÇ

Konuşurun önermenin içeriğine karşı tutumu olarak tanımlanan kip çeşitli işaretleyicilerle ifade edilir. Tezde gereklilik işaretleyicileri *morfolojik, sözlüksel*, morfoloji ve sözlüksel öğelerin birleşmesiyle oluşan *morfoloji leksikoloji bağıntılı işaretleyiciler* olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Bu işaretleyicilerin zaman, görünüş gibi dil kategorileriyle ilişkileri, kodladığı farklı kiplik anlamlar, bu anlamları hangi durumlarda, ne tür ilişkilerle kodladığı, alan literatüründe ele alınmış biçimleri betimlenmiştir.

Türkçede asıl morfolojik gereklilik işaretleyicisi *-mAlI* dır. *-mAlI* morfolojik gereklilik işaretleyicisi temelde gereklilik ve yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretlemekle birlikte bağlama, konuşur, alıcı, dil bilgisel özne, sözlüksel özne ilişkisine, kiplik zarflar ile kiplik sözlere ve *mI, ne* gibi soru sözcüklerine bağlı olarak istek, emir, tavsiye, tahmin-ihtimal, çıkarım, sitem, kararsızlık-tereddüt, uyarı, alay-küçümseme-beğenmeme, pişmanlık-üzüntü, telkin, çaresizlik, yüksek gereklilik (zorunluluk) gibi başka kiplik anlamlar da ifade etmektedir. Ayrıca *-mAlI* morfolojik gereklilik işaretleyicisi *i-* ek fiilinin *-dI* ya da *-mIş* zaman, görünüş eklerini almış biçimiyle kullanıldığında gerçekleşmiş gereklilik ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş gereklilik de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılır. Bunların dışında *-mAlI* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin *sor-* fiiliyle özellikle diyaloglarda geçen *seni, sizi, onları sormalı* biçiminde kalıplaşmış bir kullanımı da bulunmaktadır. *-mAlI* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin yanında aslında gereklilik dışında farklı zaman, görünüş ve kip kodlama işlevleri olan *-(y)AcAk, -(X)yor, -(X/A)r, -(y)A, -sA* biçimbirimleri de çeşitli bağlamlarda, *ne, ne zaman, nasıl* soru sözcükleriyle kullanımlarına, alıcı-konuşur ilişkisine, konuşur dışı unsurlara (kanun, yönetmelik vb.), kiplik zarflara bağlı olarak gereklilik kodlayabilmektedir.

Tezde sözlüksel gereklilik işaretleyicileri kiplik yüklem ve kiplik zarflar, kiplik sözlere olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kiplik yüklem; *farz, farz kal-, farz ol-, gerek-, gerek, gerek duy-, gerek gör-, gerek kal-, gerekli + ek fiil, gerek ol-, gerek var, icap et-, lâzım, lâzım gel-, lâzım ol-, lüzum, lüzum gör-, lüzum kal-, lüzumlu +*

ek fiil, lüzum ol- , mecbur, mecbur et-, mecbur hisset-, mecbur kal-, mecbur kıl-, mecbur ol-, mecburiyeti var, şart, şart koş-, şart ol-, zorunlu, zorunlu kıl- sözcüklerinden oluşmaktadır. Sözlüksel gereklilik işaretleyicilerinden *farz, farz kıl-, farz ol-, lâzım ol-, lüzum, lüzum gör-, lüzum kal-, lüzumlu + ek fiil, lüzum ol-mecbur, mecbur, mecbur et-, mecbur hisset-, mecbur kal-, mecbur ol-, mecburiyeti var, şart, şart koş-, zorunlu ve zorunlu kıl-* işaretleyicileri yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlamaktadır. *Gerek-, gerek, gerek duy-, gerek gör-, gerek kal-, gerekli + ek fiil, gerek ol-, gerek var, icap et-, lâzım, lâzım gel-, lâzım ol-* işaretleyicileri ise düşük gereklilik işaretlemektedir. Düşük gereklilik işaretleyicileri *mutlaka, muhakkak* gibi kiplik zarflarla, *ne olursa olsun, ister istemez* gibi kiplik sözlerle kullanıldıklarında yüksek gereklilik (zorunluluk) kodlayabilmektedir. Ayrıca bu işaretleyiciler alıcı, konuşur ilişkisine, kiplik zarflara, kiplik sözlere bağlı olarak tahmin, istek, tavsiye gibi kiplik anlamlar da üretebilmektedir. Sözlüksel gereklilik işaretleyicileri gerçekleşmiş gereklilik, yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebileceği gibi gerçekleşmemiş gereklilik, gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu işaretleyicilerle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur ya da konuşur dışı unsurlar (kanunlar, yönetmelikler, gelenekler, görenekler) dir.

Kiplik sözler; çalışmamızda taranan metinlerde *mutlaka, herhâlde, kesinlikle, galiba, belki, muhakkak, behemehal, muhtemelen, mutlak, illa, büyük ihtimalle* kiplik zarflarının gereklilik işaretleyicileriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. *Mutlaka, kesinlikle, behemehal, muhakkak, mutlak, illa* kiplik zarflarının gereklilik işaretleyicileriyle kullanıldıklarında bu işaretleyicilerin anlamını yüksek gerekliliğe (zorunluluk); *herhalde, belki, galiba, muhtemelen* kiplik zarflarının gereklilik işaretleyicileri ile kullanıldıklarında gereklilik işaretleyicilerinin anlamlarını düşük gerekliliğe, dönüştürdüğü görülmüştür. Ayrıca *herhalde, belki, galiba, muhtemelen* kiplik zarflarının ihtimal, tereddüt, şüphe gibi kiplik anlamlar ürettiği de görülmüştür. Kiplik sözler; çalışmamızda taranan metinlerde *zannederim, sanırım, ne olursa olsun, ne yapıp yapıp, ne edip edip, ister istemez* kiplik sözlerinin gereklilik işaretleyicileriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan *ne olursa olsun, ne yapıp yapıp, ne edip edip, ister istemez* kiplik sözlerinin gereklilik

işaretleyicilerinin anlamlarını yüksek gerekliliğe (zorunluluk) *zannederim*, *sanırım* kiplik sözlerinin ise gereklilik işaretleyicilerinin anlamlarını tereddüt, şüphe, ihtimale dönüştürdüğü görülmüştür.

Morfoloji-leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicileri; *-mA gerek-*, *-mAk gerek-*, *-mA gerek*, *-mA gerek*, *-sA gerek*, *-mA icap et-*, *-mAk icap et-*, *-mA lâzım*, *-mAk lâzım*, *-mA mecbur bırak-*, *-mAk mecburiyetinde + ek fiil*, *-mAk mecburiyetinde kal-*, *-mAk mecburiyeti var*, *-mA şart*, *-mAk şart*, *-mAk zorunda + ek fiil*, *-mAk zorunda bırak-*, *mAk zorunda hisset-*, *mAk zorunda kal-*, *-mA zorunlu + ek fiil*, *-mAk zorunlu + ek fiil*, *-mA zorunlu ol-* yapılarından oluşmaktadır. Bu işaretleyicilerden *-mA mecbur bırak-*, *-mAk mecburiyetinde + ek fiil*, *-mAk mecburiyetinde kal-*, *-mAk mecburiyeti var*, *-mA şart*, *-mAk şart*, *-mAk zorunda + ek fiil*, *-mAk zorunda bırak-*, *-mAk zorunda hisset-*, *mAk zorunda kal-*, *-mA zorunlu + ek fiil*, *-mAk zorunlu + ek fiil*, *-mA zorunlu ol-* yüksek gereklilik (zorunluluk); *-mA gerek-*, *-mAk gerek-*, *-mAk gerek*, *-mA gerek*, *-sA gerek*, *-mA icap et-*, *-mAk icap et-*, *-mA lâzım*, *-mAk lâzım* ise düşük gereklilik kodlamaktadır. Düşük gereklilik işaretleyicileri kiplik zarflarla ve kiplik sözlerle kullanıldıklarında yüksek gereklilik (zorunluluk) ifade edebilmektedir. Bu işaretleyiciler konuşur, alıcı ilişkisine, kiplik zarflar ve kiplik sözlerle kullanımlarına bağlı olarak tavsiye, uyarı, istek, emir gibi kiplik anlamlar da kodlayabilmektedir. Morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicileri gerçekleşmiş gereklilik, gerçekleşmiş yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretleyebileceği gibi gerçekleşmemiş gereklilik, gerçekleşmemiş yüksek gereklilik (zorunluluk) de ifade edebilir, hangisini ifade ettiği dil içi bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu işaretleyicilerle ifade edilen gerekliliğin kaynağı konuşur ya da konuşur dışı unsurlar (kanunlar, yönetmelikler, gelenekler, görenekler) dir.

Türkiye Türkçesinde *-mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin dışında sözlüksel ve morfoloji leksikoloji bağıntılı işaretleyicilerin bulunmasının sebebi – morfolojik gereklilik işaretleyicisiyle söz dizimi sınırlılıkları nedeniyle ifade edilemeyen bir takım kategorilerin sözlüksel ya da morfoloji leksikoloji bağıntılı işaretleyicilerle ifade edilebilmesi içindir. Örneğin, odaklılık görünüşü kodlayan *-mAktA* biçimbirimi, *-mAll* morfolojik gereklilik işaretleyicisiyle söz dizimi sınırlılıklarından dolayı bir arada kullanılamamaktadır. Bu kullanım ile ifade

edilebilecek görünüş kategorisi *gerek-* sözlüksel gereklilik işaretleyicisi vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Benzer bağlamda kullanılan işaretleyicilerin bulunma nedeni ise kökenlerinin farklı olmasıdır. Bazı işaretleyicilerdeki çeşitlilikler ise fiillerin tamlayıcı isteği farkından kaynaklanmaktadır.

Gereklilik işaretleyicilerinin taranan metinlerde kullanım sıklığı incelendiğinde en çok *-mAlI* morfolojik gereklilik işaretleyicisinin kullanıldığı görülmüştür. Metinlerde *-malı* biçimi 892; *-meli* şekli ise 673 adettir. *-meli* biçiminin *-malı*'ya göre daha az olma sebebi ses uyumundan dolayı bu biçimin *ol-* yardımcı fiiliyle kullanılamamasıdır. Diğer morfolojik gereklilik işaretleyicilerinin temel işlevi gereklilik olmadığı için çok yaygın bir kullanım alanı bulunmamaktadır.

Sözlüksel gereklilik işaretleyicileri içinde ise en yaygın kullanım alanı lâzım sözcüğüne aittir. Lâzım sözlüksel gereklilik işaretleyicisinin kullanımı 48 tanedir. Bunun haricindeki sözlüksel gereklilik işaretleyicilerinin kullanım sıklıkları ise; *gerek-*, *lüzum gör-* (32), *gerek* (26), *lâzım gel-* (24), *mecbur kal-* (14), *mecbur et-* (9), *mecbur, gerekli + ek fiil* (8), *lüzum kal-*, *gerek var* (7), *gerek duy-*, *lâzım ol-* (6), *şart* (5), *şart ol-* (4), *gerek gör-*, *gerek kal-*, *icap et-*, *mecbur ol-*, (3), *farz kıl-*, *lüzum ol-*, *mecburiyeti var*, *zorunlu kıl-* (2), *farz, farz ol-*, *gerek ol-*, *lüzumlu + ek fiil*, *lüzum ol-*, *mecbur hisset-*, *mecbur kıl-*, *şart koş-*, *zorunlu* (1) biçimindedir.

Morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicileri içinde ise en çok *-mAk* *gerek-* kullanılmıştır. Bu morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicisinin kullanımı 161 tanedir. Bunun dışındaki morfoloji leksikoloji bağıntılı gereklilik işaretleyicilerinin kullanım sıklığı ise *-mA lâzım* (107), *-mAk zorunda kal-* (76), *-mAk lâzım* (68), *-mAk gerek-* (65), *-mAk zorunda + ek fiil* (48), *-sA gerek* (40), *-mAk mecburiyetinde kal-*, *-mAk gerek*, *-mA gerek* (17), *-mA şart* (9), *-mAk mecburiyetinde + ek fiil* (6), *-mAk icap et-* (5), *-mA icap et-*, *mAk zorunda hisset-* (4), *-mAk şart*, *-mAk zorunda bırak-*, (2), *-mA mecbur bırak-*, *-mAk mecburiyeti var*, *-mA zorunlu + ek fiil*, *-mAk zorunlu + ek fiil*, *-mA zorunlu ol-* (1) şeklindedir.

KAYNAKÇA

ACARLAR, Kevser (1969); “Fiil kiplerindeki anlam kaymalarının nedenleri”, *Türk Dili* 213, s.250 – 254.

ACARLAR, Kevser (1970); “mi’ ekinin türlü kullanılışları”, *Türk Dili*, 227, s.358 – 363.

ADALI, Oya (1978); *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKÇATAŞ, Ahmet (2004); “Cümlede zaman”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 655/1, Ankara, s. 97 – 103.

AKKUŞ, Cüneyt (2006); *Sevinç Çokum’un Romanlarındaki Fiillerin Görünüş ve Kılınış Yönünden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

AKKUŞ, Muzaffer (2007); “Gereklilik Eki Üzerine Bir İnceleme”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 25 – 29 Eylül 2000*, Ankara, s.67-84.

AKSAN, Doğan; ATABAY, Neşe; KUTLUK, İbrahim; ÖZEL, Sevgi (1983); *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKSAN, Doğan (2000); *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKSAN, Doğan (2006); *Anlambilim [Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi]*, Engin Yayınları, Ankara.

AKSAN, Yeşim (2001); “Türkçede Zaman Anlatımı ve Kimi İkileme Yapıları”, *XV. Dilbilim Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 115-122.

AKSU-KOÇ, Ayhan (1976); *The Acquisition of Aspect and Modality The case of past reference in Turkish*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge.

ALTINTAŞ, Zafer (1975); “Geçmiş Zaman Kiplerinin Adlandırılması”, *Türk Dili* 32, s.577-580.

ASLAN-DEMİR, Sema (2008); *Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Grafiker Yayınları, Ankara.

ASLAN-DEMİR, Sema (2009); “-mAll’nın Emir ve İstek Bildirme İşlevi Üzerine”, *Articles on Turcology, Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin’s Birth*, IJCAS, Vol: 13, s. 217-230.

ATA, Aysu; ÖZMEN, Mehmet (2003); “Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimi” *Dil ve edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı* (Aysu Ata-Mehmet Ölmez), s. 177-190, Şafak Matbaası, Ankara.

AYDEMİR, İbrahim Ahmet (2010); *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, Ankara.

BACANLI, Eyüp (2006); "Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 3/1, s.35-47.

BACANLI, Eyüp (2007); "Altay Türkçesinde Şimdiki Zamanın Ek Fiili ve İsim Cümlelerinde Şahıs Bildirimi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 4/3, s. 52-67.

BACANLI, Eyüp (2009); "Türkçe fiil, Slav türü bitmiş görünüş bildirebilir mi?", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 6/1, s.43-58.

BANGUOĞLU, Tahsin (2000); *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BARUTÇU-ÖZÖNDER, F. Sema (1999); "Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi ", *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 81-112.

BASSARAK, Armin (1997); "Türkçe zaman kiplerinin doğallık dereceleri", *TDAY – Belleten 1995*, s.31 – 36.

BENZER, Ahmet (2008); *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kip Üçlüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

BENZER, Ahmet (2010); "-sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı", *Selçuk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Dergisi* 28, s.131-140.

BİLGEGİL, Kaya (1984); *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

BİRAY, Nergis (2009); "Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?)" *Turkish Studies* 4/3, s.328-359.

BOZKURT, Fuat (1995); *Türkiye Türkçesi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

BYBEE, Joan; PERKINS, Revere; PAGLIUCA, William (1994); *The Evolution of Grammar Tense, Aspect, and Modality in The Language of the World*, Chicago-London.

BYBEE ve FLEISCHMAN (1995); "Modality in Grammar and Discourse An Introductory Essay", *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam, John BENJAMIN Yayınevi.

CANBULAT, Mehmet (2004); "Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 155-160

CEM-DEĞER, Ayşen; OKTAR, Lütfiye (1999); "Gazete Söyleminde Kiplik ve İşlevleri", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Simurg Yayınları, s. 45-53

COMRIE, Bernard (1976); *Aspect*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge.

- COMRIE, Bernard (1985); *Tense*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge.
- COMRIE, Bernard (2005); *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*, Hece Yayınları, Ankara.
- ÇÜRÜK, M. Selcen (2010); “Kiplik ve Olumsuzluk Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar” *Modern Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 7/ 2, s.57-72.
- DAHL, Osten (1985); *Tense And Aspect Systems*, Basil Blackwell, Oxford.
- DELİCE, Halil İbrahim (2002); “Yüklem olarak Türkçede fiil”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, s.185 – 211.
- DEMİRCAN, Ömer (2003); *Türk Dilinde Çatı*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- DEMİR, Necati (2003); “Türkçede Gereklilik Kipleri ve Anlamdaşları”, *TDAY – Belleten* 2003, s. 11-22.
- DEMİR, Nurettin; YILMAZ, Emine (2003); *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınevi, Ankara.
- DEMİRTAŞ, Ahmet (2008); Dede Korkut Hikâyelerinde “Gerek” Kelimesi İle Kurulu Cümleler” *Turkish Studies* 3/1 Winter, s.14-21.
- DEVELİ, Hayati (1997); “{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler”, *TDAY –Belleten* 1995, s. 115-152.
- CINQUE, G. (2001); “A Note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish”, *Verb in Turkish*, Erguvanlı Taylan, E. (Ed.), John Benjamin Publications, Amsterdam, s. 47-59.
- COATES, Jennifer (1983); *The Semantics of Modal Auxiliaries*, Croom Helm, London.
- CORCU, Demet (2003); *A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- CORCU, Demet (2005); “Zorunluluk Kipliği Belirtisi –mAll’nın Anlamsal İçyapısı”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, s. 33-44.
- DE HAAN, Ferdinand (1997); *The Interaction of Modality and Negation: Typological Study*, Gerland, New York.
- DE HAAN, Ferdinand (2006); “Typological Approaches to Modality”, *The Expressions of Modality* (W. Frawley ed.), Mouten de Gruyter, Berlin, s. 27-69.
- DEMİRCİ, Kerim (2008); “ Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme” *Bilig* 45, s.131-146.

DEMİRGÜNEŞ, Sercan (2007); *Türkçede Görünüş ve Zaman Morfemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

DEMİRGÜNEŞ, Sercan (2008); “Türkçede Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme” *Turkish Studies* 3/2, s. 278-293.

DENY, Jean (1941); *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.

DİLAÇAR, Agop (1949); “Aspekt” maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. III, s. 474 – 477.

DİLAÇAR, Agop (1971); “Gramer: tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi”, *TDAY – Belleten 1971*, s.83 – 145.

DİLAÇAR, Agop (1974); “Türk fiilinde ‘kılmış’la ‘görünüş’ ve dilbilgisi kitaplarımız”, *TDAY – Belleten 1973-1974*, s.159 – 171.

DOĞAN, Gürkan (1996); “Türkçede Buyurmayan Buyrum Tümceleri” *VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri Kitabı*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 249-255.

ÇAKIR, Abdulvahit (1992); “Türkçede Kiplik”, Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/3, s. 383-392.

ÇAKIR, Cemal (2004); ‘Anlamın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kök Anlambilim ve Art Anlambilim’, Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 24/3, s. 245-255.

EDİSKUN, Haydar (2005); *Türk Dilbilgisi*, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

EFENDİOĞLU, Süleyman (2010); “Kazak Türkçesinde Zarf-Fiil Kökenli Kipler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* I, s.1-20.

EKER, Süer (2006); *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.

EMRE, Ahmet Cevat (1945); *Türk Dilbilgisi: Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişmeleri Üzerine Gramer Denemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN, B. Ahmet (1999); “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 81-112.

ERDAL, Marcel (2004); *A Grammar Of Old Turkic*, Leiden – Boston – Köln – Brill.

ERGİN, Muharrem (2000); *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Baskı / Yayım / Tanıtım, İstanbul.

ERK, Emeksiz Zeynep (2009); “Deontic Modality in Turkish: Pragmatic and Semantic Constains”, *MITWP* 58, s. 79-85.

- ERKMAN-AKERSON, Fatma (1994); “Türkçe Yükleme Görünüş Zaman ve Kip”, *VIII. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildiri Kitapçığı*, s.79-88.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma; ÖZİL, Şeyda (1998); *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma (2000); *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- ESER, Taylan Erguvanlı; –SUMRU-ÖZSOY, Ayşe (1993); “Türkçe’de bazı kiplik biçimlerinin öğretimi üzerine”, *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, s.1-9.
- ESER, Taylan Erguvanlı (1997); “Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: (-DI) Biçimbirimi”, *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, ODTÜ Yayınları, Ankara, s. 1-13.
- EVAT, Yılmaz (1999); *Haldun Taner’in Kızıl Saçlı Amazon ve Şişhane’ye Yağmur Yağıyordu / Ayışığında ‘Çalışkur’ Adlı Hikâye Kitaplarında Tasarlama Kipleri ve Tasarlama Anlamındaki Diğer Kullanımlar*, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- GABAIN, Annemarie Von (1953); “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *Türk Dili Belleten – 1953*, s. 16-28.
- GENCAN, Tahir Nejat (2001); *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- GÖĞÜŞ, Beşir (1998); *Anlatım Terimleri Sözlüğü*, Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- GÖKSEL, Aslı; KERSLAKE, Celia (2005); *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge Yayınevi, New York.
- GÖKSEL, Aslı (2001); “The auxiliary ol- at the Morphology Syntax Interface”, In Eser Erguvanlı Taylan (Ed.) *The Verb in Turkish*, John Benjamins, Amsterdam, s. 151-181.
- GÜLENSOY, Tuncer (1994); *Türkçe El Kitabı I*, Üç Bilek Matbaası, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2000); “Türkiye Türkçesindeki zaman ve kip çekimlerinde birleşik yapılar üzerine”, *TDAY – Belleten 1997*, s. 215 – 224.
- GÜNAY, V. Doğan (2001); *Metin Bilgisi*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, V. Doğan (2004); *Dil ve İletişim*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- GÜVEN, Mine (2001); “Türkçe’de –Abil- eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine”, *Proceedings of the XVth Conference on Turkish Linguistics* (Ömer Demircan vd. ed.) , Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 79-87.
- HACIÖMEROĞLU, Mine Sultan (2007); *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Kiplik Öğretimi Üzerine Materyal Geliştirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

HATİPOĞLU, Vecihe (1982); *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

HENGİRMEN, Mehmet (1995); *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.

HALLİDAY, M. A. K. (1970); “Functional Diversity in Language as Seen From a Concideration of Modality and Mood in English”, *Foundations of Language* 6, s. 26-322.

HOYE, Leo Francis (2005a); “You may think that; I couldn’t possibly comment!” Modality studies: Contemporary research and future directions, Part II, *Journal of Pragmatics* 37, s. 1295-1321.

HOYE, Leo Francis (2005b); “You may think that; I couldn’t possibly comment!” Modality studies: Contemporary research and future directions, Part I, *Journal of Pragmatics* 37, s. 1481-1506.

İLHAN, Nadir (2005); “Türkçede Olumsuzluk”, 45. *Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre’yi Anma Etkinlikleri 1 – 13 Mayıs 2005*, Karaman Valiliği Karaman Dil – Kültür ve Sanat Dergisi, s.271 – 279.

JOHANSON, Lars, (1971); *Aspekt im Turkischen –Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektssystemes*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Turcica Upsaliensis, I,Upsala.

JOHANSON, Lars (1994); “Türkeitürkische Aspektotempora”, *Tense Systems in European Languages*, (ed.: Thierroff R. ve Ballweg J.), Max Niemeyer Verlag, Tübingen, s. 247-266.

JOHANSON, Lars (2000); “Viewpoint Operators in European Languages” *Tense and Aspect Systems in the Language of Europe*, (ed.: Östen Dahl), Mount de Gruyter, Berlin, s. 27-187.

Johanson, Lars (2009); “Modals in Turkic” *Modals in the Languages* (içinde) (ed. Björn Hansen, Ferdinand de Haan), Mouton de Guyter Berlin-New York, s.487-510.

KANDERMİR, Fevzi (2009); “-mA Olumsuzluk Biçimbiriminin “Kip”le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırma Sorunu”, *Turkish Studies* 4/3, s.1343-1374.

KARABAĞ, İmran (2000); “Türkçede kip ve kiplik olgusu”, *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi* 585, s. 275 – 278.

KARADOĞAN, Ahmet (2008); “ Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Sıfat-Fiil Eki: -I” , *Bilig* 46, s. 57-66.

KARAHAN, Leyla (1999); “Fiil Terimi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 81-112.

KARAHAN, Leyla (2007); “Vurgulama İşlevli Dil Birimleri Üzerine”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildirileri Kitabı*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, s. 313-322.

KAYA, Nesrin (2004); “Türkçede Bildirme Kiplerine Zarf Kullanımına Dayalı Anlam Özellikleri”, *TDAY-Belleten-2004*, s. 89-98

KELEPİR, Meltem (2002); “Olmak, var, yok, değil”, *XVI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.70-81.

KERİMOĞLU, Caner (2010); *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, Dinozor Kitabevi Yayınları, İzmir.

KILIÇ, Filiz (2005); *Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KOCAMAN, Ahmet (1983); “Türkçede kip olgusu üzerine görüşler”, *TDAY-Belleten 1980 – 81*; s.81 – 85.

KOCAMAN, Ahmet (1979); “Dilde Bağlam ve Anlam İlişkileri Üzerine” , *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 332, s. 397-401.

KOCAMAN, Ahmet (1988); “Modality in the Turkish”, *Beşinci Dilbilim Konferansı Bildirileri*, s.463-468.

KOCAMAN, Ahmet (1990); “The necessitive mood in Turkish”, In Bengisu Rona (ed) *Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics*, Hitit Yayınevi, İstanbul, s. 433-438.

KOCAMAN, Ahmet; OSAM, Necdet (2000); *Uygulamalı Dilbilim – Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*, Hitit Yayınevi, Ankara.

KONONOV, A. N. (1956); *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri*, (Çeviren: Sabit Paylı), Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova – Leningrad.

KORAŞ, Hikmet (2005); “Türkiye Türkçesinde Gereklilik” *Türklük Bilimi Araştırmaları* 17, Niğde, s. 135-154.

KORAŞ, Hikmet (2006); “Günümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, s. 131-142.

KORNFILT, Jaklin (1997); *Turkish*, Routledge Yayınevi, New York.

KORKMAZ, Zeynep (1992); *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2003); *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (1998); “Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları”, *Türk Dili* 559. s. 3-14.

KORKMAZ, Zeynep (1999); “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara, s. 81-112.

- LEWIS, Geoffrey (2000); *Turkish Grammar* Oxford University press, Oxford.
- LYONS, John (1983); *Kuramsal Dilbilime Giriş*, (Çeviren: Ahmet Kocaman), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- NAKİPOĞLU, Mine; ÜNTAK, Aslı (2006); “Türkçede eylem sayısı ve biçimbirimsel özelliklerine göre eylem sınıfları” *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, s.129-164.
- NARRGO, Heiko (2005); “On Defining Modality Again”, *Language Sciences* 27, s. 165-192.
- Nuyts, JAN (2001); *Epistemic Modality, Language and Conceptualization*, John Benjamins, Amsterdam-Philedelphia.
- OSAM, Necdet (1995); “Türkçe Dilbilgisi Kitaplarında Kip Olgusu”. *Dil Dergisi* 38, s.48-51.
- ÖZCAN, Mehmet (2007); “Anlatılarda Kullanılan Zaman Görünüş Kiplik Yapılarının Kullanımındaki Gelişimsel Farklar”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32, Ankara, s. 221-231.
- ÖZDEMİR, Emin (1967); “Türkçede fiillerin çekimlenişine toplu bir bakış”, *Ankara, TDAY – Belleten 1967*, s. 177– 203.
- ÖZKAN, Bülent (2006); “Türkçede Dilbilgisel Terim Olarak “Olumlama” ve “Olumsuzlama”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/1, s.269-282.
- ÖZMEN, Mehmet (2007); “Olmak fiiliyle kurulan birleşik fiil çekimleri üzerine”, *Türk Dil Kurumu IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 25 – 29 Eylül 2000*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. II, s: 1417 – 1426.
- ÖZİL, Şeyda (1994); “Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Yapılarda Kip Anlatımı”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Hitit Yayınevi, İstanbul, s. 112-127.
- PALMER, Frank Robert (1986); *Mood and Modality*, Cambridge Textbooks in Linguistics, 1st. Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- PALMER, Frank Robert (2001); *Mood and Modality*, Cambridge Textbooks in Linguistics. 2nd. Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- PAPAFRAGOU, Anna (2000); *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*, Elsevier Publishing Company.
- PAPAFRAGOU, Anna, (2002); “*Modality and theory of mind: perspectives from language and autism*” , In: Barbiers, S., Beukema, F., van der Wurff, W. (Eds.), *Modality and Its Interaction With the Verbal System*. John Benjamins, Amsterdam.
- PERKINS, M.R., (1983); *Modal Expressions in English*, Frances Pinter, London.

MARTINET, Andre (1998); (çev: Berke Vardar) *İşlevsel Genel Dilbilim*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

RUHİ, Şükriye; ZEYREK, Deniz; OSAM, Necdet (1997); “Türkçede kiplik belirteçleri ve çekim ekleri ilişkisi üzerine bazı gözlemler”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Kebikeç Yayınları, s. 105 – 111.

SEBZECİOĞLU, Turgay (2004); “Türkçede kip kategorisi ve -yor biçimbiriminin kipsel değeri”, *Dil Dergisi* 124, s.18 – 33.

SLOBIN, Daniel Isaac; AKSU-KOÇ, Ayhan (1982); “*Tense, aspect, modality in the use of the Turkish evidential*”, Tense-aspect: Between semantics and pragmatics içinde (HOPPER P. J. Ed.), Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, s. 185-200.

SLOBIN, Daniel Isaac; AKSU-KOÇ, Ayhan (1986); *Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish: The Linguistic Coding of Epistemology* içinde (CHAFE W., NICHOLS J. Ed.), Ablex Publ., Norwood-New Jersey, s.159-167.

SMITH, C. (1997); *The Parameter of Aspect*. Kluwer Academic Publishers, 2.baskı, Netherlands.

ŞAHİN, Hatice (2004); “Birleşik çekimli fiillerin zaman ve anlam açısından gösterdiği çeşitlilikler”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞAHİN, Hatice (2006); “Türkçede şimdiki zaman eklerinin zaman belirleyicilerle kullanımı” , *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 11, s.213 – 221.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1977); *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

TRIER, Jast (1969); *Kelime Alanları ve Kavram Alanları Üzerine* (Çev. Hüseyin SESLİ), Atatürk Üniversitesi, Yayınları, Erzurum.

TÜRKYILMAZ, Fatma (1999); *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TOPALOĞLU, Ahmet (1989); *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

TURAN, Zikri (1999); “Eski Anadolu Türkçesi’nde ol-cevherî fiili”, *TDAY– Belleten* 1996, s. 265 – 289.

UĞURLU, Mustafa (1999); “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 81-112.

UĞURLU, Mustafa (2003); “Türkiye Türkçesinden “Bakış” (“Aspectotempora”); *Türkbilig* 2003/5, s.124-133.

- UNDERHILL, Robert (1976); *Turkish Grammar*, MIT press, Cambridge.
- UZUN, Mehmet (2009); *Tahsin Yücel'in Kumru ile Kumru ve Dönüşüm Eserlerinde -(-°)yor Eki*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- UZUN, Nadir Engin (2004); *Dilbilgisinin Temel Kavramları – Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Pandora Kitabevi, İstanbul.
- UZUN, Nadir Engin (1998); “Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü”, *Dil Dergisi* 68. s. 5-22.
- UZUN, Nadir Engin (2000); *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- UZUN-SUBAŞI, Leyla; ERK-EMEKSİZ, Zeynep (2002); 'Türkçede -Ar Biçimbiriminin Sözdizimsel ve Anlambilimsel Yapısı Üzerine”, *18. Türk Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 129-144.
- ÜÇÖK, Necip (1947); *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÜNLÜESER, Aslıhan (1998); *Orhan Kemal'in Baba Evi, Avare Yıllar; Cemile Romanlarında Tasarlama Kiplerinin Anlam Açısından İncelemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2004); “Dilek kiplerinde Zaman Kavramı” , *Türk Dili– Dil ve Edebiyat Dergisi* 635, s.678– 686.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2005); “Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi”, *Uludağ Üniversitesi Fen– Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, s.187 – 201.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2006); “Yüklem, Yalnız Özneyi Mi İçerir?” *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2, s.1-9.
- VARDAR, Berke (1998); *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları., İstanbul.
- WILLIAM, Frawley (1992); *Linguistics Semantics*, Lawrence Erlbaum Ass. Pub., London.
- YARAR, Emine (2005); “Yan Tümcelerde Ol- Eylem Kökü –Ebil Etkileşimi”, *XIX. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Harran Üniversitesi Yayınları, Şanlıurfa, s.129-143.
- YAVAŞ, Feryal (1980); *On the Meanings of Tense and Aspect Markers in Turkish*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Kansas.
- YAMAN, Ertuğrul (1992); “Türkçe’de Kip ve Zaman Kavramları”, *Dil Dergisi* 6, s.55-63.

YAMAN, Ertuğrul (1999); *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

YILMAZ, Engin (2010); “mI Sadece Bir Sorulama Ögesi midir?”, *Türkiye Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Pegem Akademi Yayınları s.1-20, Ankara.

YÜCEL, Bilal (1999); “*Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları*”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar

A. Altan, S. ; Ahmet Altan, 1999, *Sudaki İz*, İstanbul: Can Yayınları.

A. Altan, K. ; Ahmet Altan, 2001, *Kılıç Yarası Gibi*, İstanbul: Can Yayınları.

A. Altan, İ. ; Ahmet Altan, 2001, *İsyan Günlerinde Aşk*, İstanbul: Can Yayınları.

A. Altan, A. ; Ahmet Altan, 2002, *Aldatmak*, İstanbul: Can Yayınları.

A. Ümit, P. ; Ahmet Ümit, 2005, *Patasana*, İstanbul: Doğan Kitap.

Atsız, R. ; Atsız, 1997, *Ruh Adam*, İstanbul: İrfan Yayınevi.

Atsız, B. ; Atsız, 1971, *Bozkurtlar Diriliyor*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

A. Yurdakul, K. ; Ahmet Yurdakul, 1996, *Despina'nın Gözyaşları* (içinde), Ankara: Bilgi Yayınevi.

A. H. Haksal, K. ; Ali Haydar Haksal, 1998, *Kuşkonmazda Konuşan Adam*, İstanbul, Yedi İklim Yayınları.

A. H. Tanpınar, H. ; Ahmet Hamdi Tanpınar, 2005, *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

B. Karasu, D. ; Bilge Karasu, 1993, *Dutlar*, İstanbul: Metis Yayınları.

B. Günel, B. ; Burhan Günel, 2001, *Benim Canım Arkadaşım*, (içinde), Ömer, Lekesiz, 2001, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 4*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

B. Uzuner, S. ; Buket Uzuner, 2001, *St. Petersburg'da Feodor Diye Biri*, (içinde) Ömer, Lekesiz, 2001, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 5*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

C. Yücel, B. ; Can Yücel, *Bir Eşi Olmalı İnsanın*, <http://www.canyucel.net>.

Ç. Altan; Çetin Altan 05. 01. 1997, 05. 10. 1998, Milliyet.

D. Özlü, E. ; Demir Özlü, 1980, *Aşk Ve Poster*, İstanbul: Derinlik Yayınları.

E. Ardıç; Engin Ardıç, 15. 06. 2000, 15. 12. 2000, Star.

- E. Atasü, U. ; Erendiz Atasü, 1998, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- E. Öz, S. ; Erdal Öz, 1998, *Sular Ne Güzelse*, İstanbul: Can Yayınları.
- E. Özkök; Ertuğrul Özkök 06. 02. 1998, Hürriyet.
- G. Civaoglu; Güneri Civaoglu, 20. 07. 1999, Milliyet.
- H. Aksay; Hakan Aksay, 17. 11. 2010, Dünya Gazetesi.
- H. Z. Uşaklıgil, Z. ; Halit Ziya Uşaklıgil, 1974, *Aşka Dair* (içinde), İstanbul: Özgür Yayınları.
- H. Babaoğlu; Haşmet Babaoğlu, 07. 06. 2006, Vatan.
- K. Doruk, R. ; Kâmil Doruk, 1995, *Ağlamayın Efendim*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Kemal Tahir, A.; Kemal Tahir, 1999, Arabacı (içinde), Arabacı Ömer, Lekesiz, 2001, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 3*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- M. A. Birand; Mehmet Ali Birand 05. 01. 1997, Sabah.
- M. İ. Karatepe, Ç. ; Mihriban İnan Karatepe, 2000, *Çok Haklısınız Efendim*, Ankara: Hece Yayıncılık.
- M. Hacıhasanoğlu, İ. ; Muzaffer Hacıhasanoğlu, 1979, *Eller*, İstanbul: Aydınlik Yayınları.
- M. İzmirli, K. ; Mübeccel İzmirli, 2001, Ömer, Lekesiz, 2001, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 4*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- M. Özçelik; Mehmet Özçelik 26. 09. 2011; 26. 09. 2011, <http://www.tesbitler.com>
- N. Cumalı, K. ; Necati Cumalı, 1983, Kaybolan Yıllar, İstanbul: Yazko Yayınları.
- N. Güngör, S. ; Necati Güngör, 2001, Sevgi Emektir (içinde) Ömer, Lekesiz, 2001, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 4*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Oğuz Atay. K. ; Oğuz Atay, 1996, *Korkuyu Beklerken* (içinde), İstanbul: İletişim Yayınları.
- O. Kemal, C. ; Orhan Kemal, 1996, *Cemile*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- O. Pamuk, K. ; Orhan Pamuk, 2006, *Kar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- O. Ünlü; Osman Ünlü 20.11.2011, Türkiye.
- P. Safa, G. ; Peyami Safa, 1966, *Gençliğimiz*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- R. N. Güntekin, M. ; Reşat Nuri Güntekin, 1998, *Miskinler Teknesi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- R. N. Güntekin, Ç. ; Reşat Nuri Güntekin, 1986, *Çalığışu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- R. N. Güntekin, Y. ; Reşat Nuri Güntekin, 1999, *Yaprak Dökümü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- R. Özdenören, E. ; Rasim Özdenören, 2008, *Hastalar ve Işıklar*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- S. ALİ, B.Ö. I; Sebahattin Ali, 2000, *Bütün Öyküleri I*, Değirmen, Kağı, Ses, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- S. Ali, B.Ö. II; Sabahattin Ali, 2001, *Bütün Öyküleri II*. Yeni Dünya, Sırça Köşk, Esirler (Oyun), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- S. Ertem, B. ; Sadri Ertem, 1933, *Bacayı İndir, Bacayı Kaldır*, İstanbul: İstiklâl Lisesi Talebe Koop. Neşriyatı.
- S. Bengü, Y. ; Sarp Bengü, 1999, *Yetişkinler İmparatorluğu*, İstanbul: Gendaş Yayınları.
- S. Kocagöz, C. ; Samim Kocagöz, 1997, *Motor*, (içinde) Ömer, Lekesiz, 1997, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 1*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ş. Bulut, Ü. ; Şevket Bulut, 2001, *Üstün Başarılı Öğretmen*, (içinde) Ömer, Lekesiz, 2001, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 4*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- T. Akyol; Taha Akyol, 20. 12. 1997, 20. 01. 1998, 20. 08. 1999, 20. 10. 2000, Milliyet.
- T. Baran; Tuğçe Baran, 25. 06. 2006, Vatan.
- U. N. Yiğiter, S. ; Umran Nazif Yiğiter, 1954, *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları*, Ankara.
- Y. K. Karaosmanoğlu, K. ; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1986, *Kiralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Y. K. Karaosmanoğlu, Y. ; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1985, *Yaban*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Y. Kemal, İ. ; Yaşar, *İnce Memed 1*, İstanbul: Toros Yayınları.
- Z. Ankara, U. ; Zeynep Ankara, 1991, *Kanatsız Düşüşler*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Isparta’da doğan Osman Ali ÇETİN; orta ve lise öğrenimini sırasıyla Kesme Kasabası İlköğretim Okulu ve Yalvaç Atatürk Lisesi’nde tamamlamıştır. 2004 yılında kazandığı Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2008 yılında mezun olmuştur. 2008 yılından itibaren Bozok Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmakta olan Osman Ali ÇETİN; 2009 yılında Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimini Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN’in danışmanlığında hazırladığı “Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği” başlıklı teziyle 2011 yılında tamamlamıştır.

İletişim Bilgileri

Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta:

a.ocetin@hotmail.com